

ENTREPRENEURSHIP OF FARMERS IN SIEDLCE COUNTY

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ ROLNIKÓW POWIATU SIEDLECKIEGO

KATARZYNA RYMUZA
ANTONI BOMBIK
TOMASZ KACPRZAK

Citation: Rymuza, K., Bombik, A., & Kacprzak, T. (2024). Entrepreneurship of Farmers in Siedlce County / Przedsiębiorczość rolników powiatu siedleckiego. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej / Problems of Agricultural Economics*, 380(3), 90–121. <https://doi.org/10.30858/zer/186394>

Abstract

Farmers' entrepreneurship in Poland has both a historical and economic basis and stems from personality traits. It is supported by national and EU projects and funding. Legal conditions also favor farmers' entrepreneurial activity. The aim of the article was to analyze the influence of selected factors on the development of entrepreneurship among farmers in Siedlce County (with a high percentage of employment in the agricultural sector), measured by the entrepreneurship index in 2012 and 2022, and to find out which factors had the greatest impact on its development over the course of ten years. The research material consisted of data from thirteen municipalities of Siedlce County as at the end of 2012 and 2022, from Statistics Poland, and municipal offices, as well as the results of surveys in which respondents assessed the change in entrepreneurship development conditions in 2022 compared to 2012. The dependence of the entrepreneurship index on selected variables was assessed using the simple correlation coefficient and multiple linear regression equations. The econometric analysis showed that the entrepreneurship index in both 2012 and 2022 in the municipalities of Siedlce County was shaped by: the number of national economy entities, the share of annual own income per capita, and the share of agricultural tax in the municipalities' own income. The respondents assessed that during the period under study, the share of non-agricultural income in total income increased, while the income situation worsened in relation to 2012 and there was a decrease in income from non-agricultural activities against the income of other occupational groups. Factors that significantly affected the entrepreneurship rate were shown to have changed in the decade under analysis. The overall situation shaping entrepreneurial development has also deteriorated.

Keywords: entrepreneurship, agricultural sector, Siedlce County.

JEL codes: Q12, J43, K22, A14.

Katarzyna Rymuza, University of Siedlce, ul. Konarskiego 2, 08-110 Siedlce, Poland. (katarzyna.rymuza@uws.edu.pl).

<https://orcid.org/0000-0002-9475-7527>

Antoni Bombik, University of Siedlce, ul. Konarskiego 2, 08-110 Siedlce, Poland. (antoni.bombik@uws.edu.pl).

<https://orcid.org/0000-0002-2799-1356>

Tomasz Kacprzak, University of Siedlce, ul. Konarskiego 2, 08-110 Siedlce, Poland. (tomasz.kacprzak@uws.edu.pl).

<https://orcid.org/0000-0003-3156-8988>

Abstrakt

Przedsiębiorczość rolników w Polsce ma zarówno podstawy historyczne, jak i ekonomiczne oraz wynika z cech osobowościowych. Jest wspierana przez krajowe i unijne projekty oraz środki finansowe. Również uwarunkowania prawne sprzyjają prowadzeniu przez rolników działalności gospodarczej. Celem artykułu jest analiza wpływu wybranych czynników na kształtowanie się przedsiębiorczości rolników z powiatu siedleckiego (o wysokim odsetku zatrudnienia w sektorze rolniczym), mierzonej wskaźnikiem przedsiębiorczości w latach 2012 i 2022, oraz sprawdzenie, które z czynników na przestrzeni dziesięciu lat miały największy wpływ na jej rozwój. Materiał badawczy stanowiły dane z trzynastu gmin powiatu siedleckiego według stanu na koniec lat 2012 i 2022, pochodzące z Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) oraz z urzędów gmin, jak również wyniki badań ankietowych, w których respondenci ocenili zmianę warunków rozwoju przedsiębiorczości w roku 2022 w porównaniu z 2012 rokiem. Zależność wskaźnika przedsiębiorczości od wybranych zmiennych oceniono, korzystając ze współczynnika korelacji prostej oraz równań regresji wielokrotnej liniowej. Analiza ekonometryczna wykazała, że wskaźnik przedsiębiorczości w latach 2012 i 2022 w gminach powiatu siedleckiego kształtowany był przez: liczbę podmiotów gospodarki narodowej, udział rocznych dochodów własnych na mieszkańca oraz udział podatku rolnego w dochodach własnych gmin. Ankietowani ocenili, że w badanym okresie zwiększył się udział dochodów pozarolniczych w całkowitych dochodach, pogorszeniu uległa natomiast sytuacja dochodowa w stosunku do 2012 roku i nastąpiło zmniejszenie dochodów z działalności pozarolniczej na tle dochodów innych grup zawodowych. Wykazano, że w analizowanym dziesięcioleciu uległy zmianie czynniki, które w sposób istotny wpływały na wskaźnik przedsiębiorczości. Pogorszeniu uległa również ogólna sytuacja kształtująca rozwój przedsiębiorczości.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, sektor rolniczy, powiat siedlecki.

Kody JEL: Q12, J43, K22, A14.

Introduction

The word entrepreneurship has no single well-established definition. Much in this respect depends on the context in which the term entrepreneurship is used. According to an encyclopedic definition, entrepreneurship is the ability to select and engage in economic activities, carried out under conditions of uncertainty, the factors of production in such a way as to ensure profit for one entrepreneur or a group of entrepreneurial individuals (Wydawnictwo Naukowe PWN, n.d.). In economic theory, entrepreneurship is understood in two ways: as a process (the act of creating and building something new, a new enterprise) and as a set of human characteristics (e.g., activity, innovation, willingness to take risks, ability to adapt to changing conditions, ability to identify and exploit opportunities). When describing entrepreneurship, economic theory often also refers to modes of management (Augustyńczyk, 2020), and is sometimes understood as the fourth factor of production next to land, capital, and labor, and the supporter of this approach was Schumpeter (1960).

In legal terms, the definition of entrepreneurship omits human characteristics and processes, which leads to the fact that the concept of entrepreneurship in legal science is basically non-existent and has been replaced by the terms: *entrepreneurs*, *enterprises*, and *firms*.

Wstęp

Termin „przedsiębiorczość” nie posiada jednej konkretnej definicji. Wiele w tym względzie zależy od kontekstu, w jakim używa się pojęcia przedsiębiorczości. Według encyklopedycznej definicji przedsiębiorczość to „umiejętność doboru i zaangażowania w działalność gospodarczą, prowadzonej w warunkach niepewności, czynników wytwórczych w sposób zapewniający zysk jednemu przedsiębiorcy lub grupie przedsiębiorczych osób” (Wydawnictwo Naukowe PWN, b.d.). W teorii ekonomii przedsiębiorczość rozumiana jest w dwojaki sposób: jako proces (akt tworzenia i budowanie czegoś nowego, nowego przedsiębiorstwa) oraz jako zespół cech ludzkich (np. aktywność, innowacyjność, skłonność do podejmowania ryzyka, zdolność przystosowywania się do zmieniających się warunków, umiejętność identyfikacji i wykorzystywania szans). Często teoria ekonomii w opisywaniu przedsiębiorczości odwołuje się również do sposobów zarządzania (Augustyńczyk, 2020), bywa też rozumiana jako czwarty czynnik produkcji obok ziemi, kapitału i pracy, zaś zwolennikiem takiego podejścia był Schumpeter (1960).

W ujęciu prawnym definicja przedsiębiorczości pomija cechy ludzkie i procesy, co prowadzi do tego, że w zasadzie pojęcie przedsiębiorczości w naukach prawnych nie występuje, a zastąpiono je pojęciami: „przedsiębiorcy”, „przedsiębiorstwa” i „firmy”.

For the purposes of this study, it was assumed that the subject of analyses would be farmers' entrepreneurship in the legal sense, taking into account human characteristics highlighted in economic theory. Thus, in the context of the analyses carried out, these will be cases of farmers running both a farm and non-agricultural economic activity.

Non-agricultural activities play an increasingly important role in shaping the economic activity of rural residents and are stimulated by various internal and external factors that can affect the development of entrepreneurship in different ways (Bański, 2015). Therefore, it becomes important to identify their impact. Consequently, an attempt was made to analyze the influence of various factors on the formation of entrepreneurship in the municipalities of Siedlce County. Thus, the aim of the article is to analyze the impact of selected factors on the formation of entrepreneurship, measured by the entrepreneurship index in 2012 and 2022, and to verify, which factors over ten years had the greatest impact on its development. The subject of the article is also an analysis of the opinions of farmers, conducting non-agricultural economic activity, on changes in the conditions of entrepreneurship development in rural areas in municipalities of Siedlce County between 2012 and 2022.

Literature Review

Farmers' entrepreneurship has been the subject of discourse in many academic disciplines since the 1990s. At that time, agriculture was facing a number of problems that made it a sector of the economy with very low profitability. Opportunities to diversify the economic activities of hitherto mono-functional rural areas were therefore analyzed. The discussion on the determinants of the development of new functions in rural areas led to the formulation of the idea of multifunctional development, which resulted in the emergence of new forms of activity for the rural population. One of the most common manifestations of entrepreneurship is non-agricultural economic activity. The multifunctional (multi-sectoral, multi-faceted) approach means that rural development is not possible without non-agricultural economic activities related to the small and medium-sized enterprise sector (Ślusarz, 2005). The diversification of the rural economy is a manifestation of the entrepreneurship of the local population. This process consists of integrating more and more new non-agricultural off-farm businesses into the rural space in order to move away from mono-functional rural development, which carries numerous developmental risks for rural areas (Roszkowska-Mądra, 2009).

Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto, że przedmiotem analiz będzie przedsiębiorczość rolników w rozumieniu prawnym z uwzględnieniem cech ludzkich podkreślanych w teorii ekonomii. W kontekście przeprowadzonych analiz będą to więc przypadki prowadzenia przez rolników zarówno gospodarstw, jak również pozarolniczej działalności gospodarczej.

Działalność pozarolnicza odgrywa coraz większą rolę w kształtowaniu aktywności ekonomicznej mieszkańców wsi i stymulowana jest przez różne czynniki wewnętrzne i zewnętrzne, które w różny sposób mogą oddziaływać na rozwój przedsiębiorczości (Bański, 2015). Ważne staje się więc zidentyfikowanie ich oddziaływania. W związku z tym podjęto próbę przeanalizowania wpływu różnych czynników na kształtowanie się przedsiębiorczości w gminach powiatu siedleckiego. Celem artykułu jest więc analiza wpływu wybranych czynników na kształtowanie się przedsiębiorczości, mierzonej wskaźnikiem przedsiębiorczości w latach 2012 i 2022, oraz sprawdzenie, które z czynników na przestrzeni dziesięciu lat miały największy wpływ na jej rozwój. Przedmiotem artykułu jest również analiza opinii rolników, prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą, na temat zmian uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w gminach powiatu siedleckiego w latach 2012–2022.

Przegląd literatury

Przedsiębiorczość rolników jest od lat 90. XX w. przedmiotem dyskursu wielu dyscyplin naukowych. W tym czasie rolnictwo borykało się z wieloma problemami, które sprawiły, że był to sektor gospodarki o bardzo niskiej rentowności. Analizowano więc możliwości zdywersyfikowania działalności gospodarczej dotychczas jednofunkcyjnych obszarów wiejskich. Dyskusja nad uwarunkowaniami rozwoju nowych funkcji na terenach wiejskich doprowadziła do sformułowania idei rozwoju wielofunkcyjnego, co spowodowało pojawienie się nowych form aktywności ludności wiejskiej. Jednym z najczęściej spotykanych przejawów przedsiębiorczości jest pozarolnicza działalność gospodarcza. Podejście wielofunkcyjne (wielosektorowe, wielopłaszczyznowe) oznacza, że rozwój wsi nie jest możliwy bez pozarolniczej działalności gospodarczej związanej z sektorem małej i średniej przedsiębiorczości (Ślusarz, 2005). Dywersyfikacja gospodarki wiejskiej jest przejawem przedsiębiorczości ludności lokalnej. Proces ten polega na wkomponowaniu w wiejską przestrzeń coraz większej liczby nowych przedsięwzięć pozarolniczych poza gospodarstwami rolniczymi, aby odejść od monofunkcyjnego rozwoju wsi, który niesie za sobą liczne zagrożenia rozwojowe obszarów wiejskich (Roszkowska-Mądra, 2009).

After the political change, the main stream of literature on this subject focused on the challenges that the new socio-economic system posed to the agricultural sector. These ranged from the consequences of the liquidation of state-owned farms (PGR) (Urbanik, 2008), through accentuating the directions of structural changes in agriculture to analysis of the economic situation of farms. The second trend, referring to the necessary structural changes in agriculture, emphasized the problems of fragmentation of Polish farms, their low production efficiency, outdated farming methods and too high share of people employed in the agricultural sector (Przygodzka, 2012). In this area, attention was paid to the role of farmers' entrepreneurship as a response to the challenges posed. However, farmers' entrepreneurship has been understood in many ways, e.g., as a drive to increase farm income (Średzińska, 2017), as the ability to modernise and expand the farm (Stabryła-Chudzio, 2014), as supplementing farm income through hired labor and other sources (Sobczyk, n.d.), as an initiative to associate into cooperatives, industry groups or producer groups (Trajer & Trajer, 2015), or, finally, as farmers undertaking additional activities in the form of running a farm and a business in parallel (Hajduga, 2018). The third stream, understood as an analysis of the economic situation of farms, often led to the conclusion that in order to improve the material situation of farmers, it is necessary for them to seek income from non-agricultural activities. Both the second and third streams repeatedly emphasized the role of multifunctional rural development, the key element of which is obtaining income by rural residents from non-agricultural activities—hired labor and business (Kłodziński, 2021).

Parallel to the described currents, attempts were made to define entrepreneurship as such and farmers' entrepreneurship through the prism of various scientific disciplines. Representatives of the economic, legal, historical, sociological, psychological, and agricultural sciences, among others, formulated their proposals in this regard. As far as the literature review from the beginning of the 21st century is concerned, it should be emphasized that the subject of the analyses was farmers' entrepreneurship understood in a multifarious way and the research areas were diverse.

Roszkowska-Mądra (2008) attempted to assess the directions and possibilities of entrepreneurship development in rural areas, refraining, however, from formulating a definition of entrepreneurship in rural areas, indicating only that this concept should be treated very broadly. The author analyzed available statistical data on entrepreneurship in rural areas, e.g., the number of business entities registered there,

Po zmianie ustrojowej główny nurt literatury w przedmiotowym zagadnieniu skupiał się na wyzwaniach, które nowy system społeczno-gospodarczy stawiał przed sektorem rolnictwa. Począwszy od skutków likwidacji państwowych gospodarstw rolnych, tj. PGR-ów (Urbanik, 2008), poprzez akcentowanie kierunków zmian strukturalnych w rolnictwie, aż po analizy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych. Drugi nurt, odnoszący się do koniecznych zmian strukturalnych w rolnictwie, akcentował problemy rozdrobnienia polskich gospodarstw, ich niską wydajność produkcji, przestarzałe metody gospodarowania i zbyt wysoki udział osób zatrudnionych w sektorze rolniczym (Przygodzka, 2012). W tym obszarze piśmiennictwa zwracano uwagę na rolę przedsiębiorczości rolników jako odpowiedzi na postawione wyzwania. Przedsiębiorczość rolników była jednak rozumiana na wiele sposobów, np. jako dążenie do zwiększania dochodów z gospodarstw (Średzińska, 2017), jako zdolność do modernizacji i powiększania gospodarstwa (Stabryła-Chudzio, 2014), jako uzupełnianie dochodów z gospodarstwa dzięki pracy najemnej i z innych źródeł (Sobczyk, b.d.), jako inicjatywa zrzeszania się w spółdzielnie, grupy branżowe czy grupy producenckie (Trajer i Trajer, 2015), czy wreszcie jako podejmowanie przez rolników dodatkowej działalności w postaci prowadzenia równoległe gospodarstwa i firmy (Hajduga, 2018). Trzeci nurt, rozumiany jako analiza sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych, prowadził często do wniosków, że w celu poprawy sytuacji materialnej rolników konieczne jest poszukiwanie przez nich dochodów z działalności pozarolniczej. Zarówno w nurcie drugim, jak i trzecim wielokrotnie podkreślano rolę wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, którego kluczowym elementem jest uzyskiwanie przez mieszkańców wsi dochodów z działalności pozarolniczej – pracy najemnej oraz z działalności gospodarczej (Kłodziński, 2021).

Równoległe z opisanymi nurtami podejmowano próby definiowania przedsiębiorczości jako takiej oraz przedsiębiorczości rolników przez pryzmat różnych dyscyplin naukowych. Swoje propozycje w tym względzie formułowali przedstawiciele m.in.: nauk ekonomicznych, prawnych, historycznych, socjologicznych, psychologicznych, rolniczych. Jeśli chodzi o przegląd literatury od początku XXI w., należy podkreślić, że przedmiotem analiz była przedsiębiorczość rolników rozumiana w wieloraki sposób, a obszary badawcze były zróżnicowane.

Roszkowska-Mądra (2008) podjęła próbę oceny kierunków i możliwości rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, powstrzymując się jednak od sformułowania definicji przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, wskazując jedynie, że pojęcie

referred to studies by the Institute of Agricultural and Food Economics National Research Institute (IERiGŻ PIB) on the spatial differentiation of the scale of non-agricultural economic activity, and presented programs supporting the development of entrepreneurship in rural areas.

Dudek (2011) analyzed entrepreneurship in agribusiness from a structural perspective. He reviewed selected contemporary approaches to entrepreneurship, yet did not formulate a conclusion on how he understands entrepreneurship for his study. He presented the results and perspectives of entrepreneurship research using structural analysis and selected examples of the application of this analysis to agribusiness entrepreneurship research. In the conclusions, he made suggestions for further research from a structural perspective and in terms of agribusinesses.

Rak and Multan (2015) attempted to assess the state and directions of entrepreneurship development of Polish individual farmers. The study does not include a definition of farmers' entrepreneurship, only a conclusion that farmers' entrepreneurship has been shaped over the centuries. The paper describes the role of entrepreneurship in rural and agricultural development, cites Statistics Poland data on farms engaged in non-agricultural activities in 2010 and 2013, as well as data on their area structure and economic size. The authors pointed out that the economic benefits of non-agricultural business activities are usually subjectively perceived as additional income, but the actual list of these benefits includes many additional items, including: expansion of the functions of farms, formation of the local labor market, change of the socio-professional structure, use of local manufacturing resources, development of infrastructure, greater tax revenues for municipal budgets, introduction of new goods and services to the market.

Kozera (2011) conducted an analysis of the social aspect of farmers' entrepreneurship, emphasizing that entrepreneurship is a trait of farmers that influences socio-economic development. The author proposed a definition of entrepreneurship referring to personality traits and psycho-sociological characteristics of individuals and emphasised the non-economic role of entrepreneurship in rural areas as a factor of changes in the awareness of the rural population. Indeed, entrepreneurship in this view activates not only individuals (new entrepreneurs), but also local communities.

to należy traktować bardzo szeroko. Autorka przeanalizowała dostępne dane statystyczne dotyczące przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, m.in. liczbę zarejestrowanych tam podmiotów gospodarczych, powołała się na badania Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowego Instytutu Badawczego (IERiGŻ PIB) w kwestii przestrzennego zróżnicowania skali nierolniczej działalności gospodarczej i przedstawiła programy wspierające rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Dudek (2011) dokonał analizy przedsiębiorczości w agrobiznesie w perspektywie strukturalnej. Dokonał przeglądu wybranych współczesnych ujęć przedsiębiorczości, jednak nie sformułował wniosku o tym, jak rozumie przedsiębiorczość dla potrzeb swojego opracowania. Przedstawił wyniki i perspektywy badań nad przedsiębiorczością z wykorzystaniem analizy strukturalnej oraz wybrane przykłady stosowania tej analizy do badań nad przedsiębiorczością w agrobiznesie. We wnioskach przedstawił propozycje dalszych badań z perspektywy strukturalnej oraz w ujęciu przedsiębiorstw z otoczenia rolnictwa.

Rak i Multan (2015) podjęły próbę oceny stanu i kierunków rozwoju przedsiębiorczości polskich rolników indywidualnych. Opracowanie nie zawiera definicji przedsiębiorczości, jedynie wniosek, że przedsiębiorczość rolników kształtowała się na przestrzeni wieków. W pracy opisano rolę przedsiębiorczości w rozwoju wsi i rolnictwa, przytoczono dane GUS-u o gospodarstwach prowadzących działalność nierolniczą w latach 2010 i 2013 oraz dane o ich strukturze obszarowej i wielkości ekonomicznej. Autorki wskazały, że ekonomiczne korzyści prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej są zwykle subiektywnie postrzegane jako dodatkowe dochody, jednak faktyczna lista tych korzyści obejmuje wiele dodatkowych pozycji, m.in.: rozszerzenie funkcji gospodarstw rolnych, kształtowanie się lokalnego rynku pracy, zmianę struktury społeczno-zawodowej, wykorzystanie lokalnych zasobów wytwórczych, rozwój infrastruktury, większe wpływy podatkowe budżetów gminnych, wprowadzenie na rynek nowych towarów i usług.

Kozera (2011) przeprowadziła analizę społecznego aspektu przedsiębiorczości, podkreślając, że przedsiębiorczość to cecha rolników, która wpływa na rozwój społeczno-gospodarczy. Autorka zaproponowała definicję przedsiębiorczości odnoszącej się do cech osobowości i cech psychospołecznych jednostek oraz podkreśliła nieekonomiczną rolę przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jako czynnika zmian świadomości ludności wiejskiej. Przedsiębiorczość w tym ujęciu aktywizuje bowiem nie tylko jednostki (nowych przedsiębiorców), ale też społeczności lokalne.

Bieluk (2015) made a legal analysis of agricultural activity in the Freedom of Economic Activity Act (now the Entrepreneurs' Law – Act of 2018), describing the scope of statutory exclusions and indicating the legal relations between agricultural activity and economic activity. The value of the study is the formulation of legal definitions of agricultural activity and economic activity.

Błażejowska et al. (2022) carried out an analysis of the determinants of entrepreneurial activities in rural areas of Masovia, where Siedlce County lies. The subject of consideration in the study was the following issues: socio-economic situation of the population in rural areas, the specificity and directions of changes in agriculture, the development of non-agricultural activities in rural areas, institutions and forms of economic activation in rural areas.

Institutions from the agricultural sector environment produce publications on the practical aspects of non-agricultural business activities, covering planning, start-up, running a business, support instruments, and case studies (Ministerstwo Rolnictwa i Rowoju Wsi, 2015).

The attractiveness of setting up non-agricultural businesses by farmers has for many years been enhanced by numerous incentive schemes. The first activities of the Agency for Restructuring and Modernization of Agriculture (ARiMR) in supporting entrepreneurship in rural areas date back to 1995 and were financed by the ASAL-300 loan granted to the Polish government by the World Bank. Between 1998 and 1999, ARiMR implemented a program of preferential loans for the development of entrepreneurship, and in the pre-accession period, support for entrepreneurship among farmers was implemented under the SAPARD program (Special Accession Program for Agriculture and Rural Development). Since 2004 Poland, as a member of the EU, has benefited from structural funds. In subsequent programming periods, arrangements to promote entrepreneurship among farmers were available under the Rural Development Program (RDP). At present, the 2023–2027 RDP is being agreed, but for several years now, bonuses for the start-up of non-agricultural activities in the amount of PLN 150 thousand to PLN 250 thousand have been available, depending on the number of jobs created (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, n.d.). It is worth noting that farmers who run a business in addition to their farm receive preferential treatment in terms of social security. After fulfilling certain conditions, such people may continue to be subject to agricultural social insurance, which is much more beneficial than being subject to the general social insurance (Machatek, 2018). Detailed regulations

Bieluk (2015) dokonał prawnej analizy działalności rolniczej w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej (obecnie Prawo przedsiębiorców – ustawa z 2018 r.), opisując zakres wyłączeń ustawowych oraz wskazując prawne relacje między działalnością rolniczą a działalnością gospodarczą. Istotą opracowania jest sformułowanie prawnych definicji działalności rolniczej i działalności gospodarczej.

Błażejowska i in. (2022) przeprowadziły analizę uwarunkowań działań przedsiębiorczych na obszarach wiejskich Mazowsza, gdzie znajduje się powiat siedlecki. Przedmiotem rozważań w opracowaniu były następujące zagadnienia: sytuacja społeczno-ekonomiczna ludności na obszarach wiejskich, specyfika i kierunki zmian w rolnictwie, rozwój działalności nierolniczej na obszarach wiejskich, instytucje i formy aktywizacji gospodarczej na obszarach wiejskich.

Instytucje z otoczenia sektora rolniczego publikują opracowania na temat praktycznych aspektów prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej, obejmujące planowanie, uruchamianie, prowadzenie działalności gospodarczej, instrumenty wsparcia i studia przypadków (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2015).

Atrakcyjność zakładania przez rolników pozarolniczej działalności gospodarczej od wielu lat jest zwiększana przez liczne systemy zachęt. Pierwsze działania Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) w zakresie wspierania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich sięgają 1995 r. i były finansowane z pożyczki ASAL-300 udzielanej polskiemu rządowi przez Bank Światowy. W latach 1998–1999 ARiMR realizowała program preferencyjnych pożyczek na rozwój przedsiębiorczości, a w okresie przedakcesyjnym wsparcie przedsiębiorczości wśród rolników realizowano w ramach programu SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development). Od 2004 r. Polska jako członek UE korzysta z funduszy strukturalnych. W kolejnych okresach programowania dostępne były rozwiązania promujące prowadzenie działalności gospodarczej przez rolników w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Obecnie uzgodnieniom podlega PROW 2023–2027, jednak od kilku lat dostępne są premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej w wysokości od 150 tys. PLN do 250 tys. PLN w zależności od liczby utworzonych miejsc pracy (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, b.d.). Warto podkreślić, że rolnicy, którzy oprócz gospodarstwa prowadzą również firmę, są traktowani preferencyjnie w kwestii ubezpieczeń społecznych. Po spełnieniu określonych warunków osoby takie mogą nadal podlegać rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu, co jest znacznie korzystniejsze niż

on this issue are specified in Articles 5a and 5b of the Act of December 20, 1990 on social insurance of farmers.

Currently, agriculture is ceasing to be the main place of work for the rural population, and the process of rural deagrarianization, which consists in reducing the importance of agriculture as a source of income for rural residents, is becoming increasingly noticeable. The restructuring of agriculture leads to a reduction in full-time jobs in agricultural production (Adamowicz & Zwolińska-Ligaj, 2009). Thanks to rural enterprises, there is an opportunity to reduce the gap in living conditions between rural and urban populations (Zajac, 2008).

The development of entrepreneurial attitudes is determined by the interaction of internal and external factors. In relation to rural areas, internal factors include: the individual characteristics of the farmer, the area (surface) of the farm, the production structure, the condition and quality of production assets and the economic potential of the farm. External factors influencing entrepreneurial initiatives in rural areas include, first of all: economic conditions (i.e., demand, supply, prices for agricultural products, production crediting conditions), agrarian and legal conditions, as well as state agricultural policy (Bajgier-Kowalska et al., 2016). Both internal and external factors determine the development of entrepreneurship, its pace, direction, and forms of production in agriculture and non-agricultural activities (Semczuk et al., 2013).

Material and Methods

The research material used to analyze changes in business conditions was data from 13 municipalities in Siedlce County as of the end of 2012 and 2022 from Statistics Poland and municipal offices.

Siedlce County is characterized by a high percentage of the economically active population employed in the agricultural sector, reaching 47.2%, while on average in the country this indicator was 10.3% and in the Masovian Voivodship it was 8.6% (data for 2022). The high percentage of employment in the agricultural sector was the main criterion for choosing this territorial unit, in addition to the ease of conducting fieldwork (short distance). Among the eight neighboring counties, four also have a distinctly agricultural character. In Bialski County, employment in the agricultural sector reaches 54.2%, in Łuków County 48.9%, in Łosice County 47.6% and in Siemiatycze County 43.3%. In other neighboring counties, employment in the agricultural sector ranges from 14.3% in Mińsk County to 30.9% in Węgrów County (Polska w liczbach.pl, n.d.). Thus, there is a clear trend that the agricultural sector

podleganie ogólnym zasadom ubezpieczenia społecznego (Machałek, 2018). Szczegółowe regulacje w tej kwestii są zawarte w art. 5a i 5b ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Obecnie rolnictwo przestaje być głównym miejscem pracy ludności wiejskiej, a coraz wyraźniej zauważalny jest proces dezagraryzacji obszarów wiejskich, który polega na ograniczeniu znaczenia rolnictwa jako źródła dochodu mieszkańców wsi. Restrukturyzacja rolnictwa prowadzi do redukcji etatów w produkcji rolnej (Adamowicz i Zwolińska-Ligaj, 2009). Dzięki przedsiębiorstwom działającym na wsi pojawia się szansa na zmniejszenie różnicy w warunkach życia ludności wiejskiej i miejskiej (Zajac, 2008).

Rozwój postaw przedsiębiorczych zdeterminowany jest przez oddziaływanie czynników wewnętrznych i zewnętrznych. W odniesieniu do obszarów wiejskich do czynników wewnętrznych zaliczyć można m.in.: indywidualne cechy rolnika, powierzchnię (obszar) gospodarstwa, strukturę produkcji, stan i jakość majątku produkcyjnego oraz potencjał ekonomiczny gospodarstwa. Do czynników zewnętrznych wpływających na podejmowane inicjatywy przedsiębiorcze na wsi zalicza się przede wszystkim: warunki ekonomiczne (tj. popyt, podaż, ceny na produkty rolne, warunki kredytowania produkcji), warunki rolnośrodowiskowe oraz prawne, a także politykę rolną państwa (Bajgier-Kowalska i in., 2016). Czynniki wewnętrzne i zewnętrzne determinują rozwój przedsiębiorczości, jej tempo, kierunek oraz formy produkcji w rolnictwie i pozarolniczej działalności (Semczuk i in., 2013).

Materiał i metody

Materiałem badawczym, służącym do przeanalizowania zmian uwarunkowań prowadzenia działalności gospodarczej, były dane z trzynastu gmin powiatu siedleckiego według stanu na koniec lat 2012 i 2022 pochodzące z GUS-u oraz z urzędów gmin.

Powiat siedlecki charakteryzuje się wysokim odsetkiem ludności aktywnej zawodowo zatrudnionej w sektorze rolniczym, sięgającym 47,2%, gdy średnio w kraju wskaźnik ten wyniósł 10,3%, a w całym województwie mazowieckim 8,6% (dane za 2022 r.). Wysoki odsetek zatrudnienia w sektorze rolniczym był głównym kryterium wyboru tej jednostki terytorialnej, przy łatwości przeprowadzenia badań w terenie (mała odległość). Wśród ośmiu sąsiednich powiatów cztery mają również wyraźnie rolniczy charakter. W powiecie bialskim zatrudnienie w sektorze rolniczym sięga 54,2%, w łukowskim 48,9%, w łosickim 47,6%, a w siemiatyckim 43,3%. W pozostałych sąsiednich powiatach zatrudnienie w sektorze rolniczym waha się od 14,3% w powiecie mińskim do 30,9% w powiecie węgrowskim (Polska w liczbach.pl, b.d.). Wyraźnie zarysowała się więc tendencja, że sektor rolniczy

dominates in the south-eastern neighborhood of Siedlce County, while in the neighboring counties on the north-western side its role is clearly smaller. A distinctive feature of Siedlce County is clearly the largest urban centre in its center (town with rights of Siedlce County).

dominuje w południowo-wschodnim sąsiedztwie powiatu siedleckiego, natomiast w sąsiednich powiatach ze strony północno-zachodniej jego rola jest wyraźnie mniejsza. Cechą wyróżniającą powiat siedlecki jest największy ośrodek miejski w jego centrum (miasto na prawach powiatu Siedlce).

Table 1. Indicators describing Siedlce County in comparison with Masovian Voivodship and Poland
Tabela 1. Wskaźniki charakteryzujące powiat siedlecki na tle województwa mazowieckiego i Polski

Indicators / Wskaźniki	Siedlce County / Powiat siedlecki	Masovian Voivodship / Województwo mazowieckie	Poland / Polska
Economic / Ekonomiczne			
GDP/capita (PLN) / PKB/mieszkańca (PLN)	51,498	108,113	69,069
Unemployment rate (%) / Stopa bezrobocia (%)	4.8	4.2	5.2
Average monthly gross salary (PLN) / Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (PLN)	5,412	7,913	6,706
Labor force participation rate (%) / Wskaźnik aktywności zawodowej (%)	61.6	64.0	60.3
Socio-demographic / Społeczno-demograficzne			
Birth rate/1000 inhabitants / Przyrost naturalny/1000 mieszkańców	-2.11	-2.24	-3.80
Average age of residents (years) / Średni wiek mieszkańców (lata)	40.2	41.6	42.1
Population projection for 2050 (% change) / Prognoza ludności 2050 (zmiana w %)	-2.25	-3.48	-10.10
Percentage of population with higher education (%) / Odsetek osób z wykształceniem wyższym (%)	18.3	33.5	25.2
Percentage of population with lower secondary, primary and non-primary education / Odsetek osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i bez podstawowego	23.9	16.6	18.4
Percentage of working age population (%) / Odsetek osób w wieku produkcyjnym (%)	60.2	58.3	59.2
Infrastructure / Infrastrukturalne			
Percentage of population using network gas (%) / Odsetek ludności korzystającej z gazu sieciowego (%)	54.0	56.4	55.9
Length of the sewerage network in relation to the length of the water supply network (%) / Długość sieci kanalizacyjnej w relacji do długości sieci wodociągowej (%)	37.55	37.46	52.59
Environmental / Środowiskowe			
Share of green areas in total area (%) / Udział terenów zieleni w powierzchni ogółem (%)	0.12	0.39	0.58
Separately collected waste in relation to all collected waste (%) / Odpady zebrane selektywnie w relacji do wszystkich zebranych odpadów (%)	58.0	38.1	39.9
Mass of waste generated per capita (kg) / Masa wytworzonych odpadów na mieszkańca (kg)	201	358	355
Gaseous emissions from sensitive facilities (t/km ²) / Emisja zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych (t/km ²)	8.27	940.56	666.93

Source: authors' own calculations based on data from Statistics Poland (GUS, n.d.).

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS-u (b.d.).

The data in Table 1 show that the values of all economic indicators were worse in Siedlce County than in the Masovian Voivodship and mostly worse than those in Poland. The exceptions are a lower unemployment rate and a higher labor force participation rate. The value of the average monthly salary and GDP per capita show that there is a shortage of income and value of goods and services produced. This can be a stimulus for new economic activity. Typical demographic indicators (population growth, average age, population projection for 2050 and percentage of working age population) are clearly better in Siedlce County than in the Masovian Voivodship and Poland, which makes the human potential, understood as the number of people and their age, more favorable to economic activity (potential entrepreneurs and employees). On the other hand, the "quality" of human capital in Siedlce County, measured by the level of education, is worse. The percentage of people with higher education here is significantly lower than in the Masovian Voivodship and Poland, and the percentage of people with the lowest levels of education and no education is significantly higher. This may be an unfavorable factor for pro-entrepreneurial attitudes. Siedlce County is also characterized by good parameters defining the state of the environment. A clearly better situation in this area than in the Masovian Voivodship and in Poland results, among others, from the highest percentage of selectively collected waste, the lowest mass of waste produced per capita and the lowest gaseous emissions from sensitive facilities. The percentage of green areas in Siedlce County is lower than in the Masovian Voivodship and in Poland. Infrastructural indicators are also important for the development of entrepreneurship, but they are mostly not published at the county level. From the available data, it can be concluded that access to the gas network is comparable in the Siedlce county, the Masovian Voivodeship and Poland (respectively: 54.0, 56.4, and 55.9% of people using the network gas). Also the length of the sewerage network in relation to the length of the water supply network in Siedlce County (37.55%) is comparable to the indicator for the Masovian Voivodship (37.46%), but clearly lower than in Poland (52.59%). Data regarding, e.g., the density of roads, railways or provision of fibre-optic network is not published for counties, but the construction of the A2 motorway, which will run through Siedlce County, should increase its investment attractiveness.

Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, że wartości wszystkich umieszczonych w niej wskaźników ekonomicznych były w powiecie siedleckim gorsze niż w województwie mazowieckim i w większości gorsze niż ogólnie w kraju. Wyjątek stanowi niższa stopa bezrobocia i wyższy wskaźnik aktywności zawodowej. Wartość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia oraz PKB *per capita* świadczą o tym, że istnieje niedobór dochodów i wartości wytworzonych dóbr i usług. Może być to bodźcem do powstawania nowych aktywności gospodarczych. Wskaźniki typowo demograficzne (przyrost naturalny, średni wiek, prognoza ludności 2050 i odsetek ludności w wieku produkcyjnym) są w powiecie siedleckim wyraźnie lepsze niż w województwie mazowieckim i w Polsce, co sprawia, że potencjał ludzki rozumiany jako liczba osób oraz ich wiek jest bardziej sprzyjający prowadzeniu działalności gospodarczej (potencjalni przedsiębiorcy i pracownicy). Gorsza jest natomiast „jakość” kapitału ludzkiego w powiecie siedleckim, mierzona poziomem wykształcenia. Odsetek osób z wykształceniem wyższym jest tu wyraźnie niższy niż w województwie mazowieckim i w Polsce, a odsetek osób z najniższymi poziomami wykształcenia i bez wykształcenia wyraźnie wyższy. Może to być czynnikiem niesprzyjającym postawom proprzedsiębiorczym. Powiat siedlecki charakteryzuje się również dobrymi parametrami określającymi stan środowiska. Wyraźnie lepsza sytuacja w tym obszarze niż w województwie mazowieckim i w Polsce wynika m.in.: z największego odsetka odpadów zebranych selektywnie, najniższej masy wytworzonych odpadów na mieszkańca i najniższej emisji zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych. Odsetek terenów zieleni w powiecie siedleckim jest niższy niż w województwie mazowieckim i w kraju. Istotne dla rozwoju przedsiębiorczości są również wskaźniki infrastrukturalne, jednak w większości nie są one publikowane na poziomie powiatów. Z dostępnych danych można wywnioskować, że dostęp do sieci gazowej jest porównywalny w powiecie siedleckim, województwie mazowieckim i w Polsce (odpowiednio 54,0, 56,4 i 55,9% osób korzystających z gazu sieciowego). Również długość sieci kanalizacyjnej w relacji do długości sieci wodociągowej w powiecie siedleckim (37,55%) jest porównywalna do wskaźnika dla województwa mazowieckiego (37,46%), lecz wyraźnie niższa niż w Polsce (52,59%). Dane dotyczące np. gęstości dróg, linii kolejowych czy zaopatrzenia w sieć światłowodową nie są publikowane dla powiatów, jednak budowa autostrady A2, która będzie przebiegać przez teren powiatu siedleckiego, powinna podnieść jego atrakcyjność inwestycyjną.

For the purpose of this study, it was assumed that the subject of the analysis would be farmers' entrepreneurship in the legal sense. The definition of entrepreneur as set out in Article 4 of the Act on Entrepreneurs' Law (2018), which indicates that:

1. An entrepreneur is a natural person, a legal person or an organizational unit which is not a legal person to which a separate act confers legal capacity and which carries out a business activity.
2. Entrepreneurs are also partners in a civil partnership to the extent of their business activities.
3. In the context of the analyses carried out, these will therefore be cases, where farmers have both a farm and a non-agricultural economic activity, evidenced by an entry in the register required by the law and a REGON number assigned.

In the first stage of the analysis, an entrepreneurship index (W_p) was calculated for each municipality, measured as:

$$W_p = \frac{\text{Number of economic entities registered in the REGON system}}{1 \text{ thousand people of working age}} /$$

$$W_p = \frac{\text{Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON}}{1 \text{ tys. ludności w wieku produkcyjnym}}$$

Raczyk (2009) states that this is one of the tools dedicated to measuring entrepreneurship. Next, the dependence of the entrepreneurship indicator on the variables presented in Table 2 was analyzed. The choice of variables for the analysis was dictated by the availability of data. For the statistical assessment of the determinants of non-agricultural economic activity, variables whose values were published by local governments were selected and only such variables were limited to this analysis.

The selection of variables for the multiple regression model was done using a stepwise regression procedure, which is a variation of the multiple linear regression analysis described by the formula:

$$Y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + \dots + b_k X_k;$$

where:

Y – dependent variable,
 b_0, b_1, b_2, b_k – partial coefficients of multiple regression,
 X_1, X_2, \dots, X_k – independent variables.

Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto, że przedmiotem analiz będzie przedsiębiorczość rolników w rozumieniu prawnym. Przyjęto definicję przedsiębiorcy określoną w art. 4 ustawy Prawo Przedsiębiorców (2018), który wskazuje że:

1. Przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca działalność gospodarczą.
2. Przedsiębiorcami są także wspólnicy spółki cywilnej w zakresie wykonywanej przez nich działalności gospodarczej.
3. W kontekście przeprowadzonych analiz będą to więc przypadki prowadzenia przez rolników zarówno gospodarstwa, jak i pozarolniczej działalności gospodarczej, której potwierdzeniem jest wpis w wymaganym ustawą rejestrze oraz nadany numer REGON.

W pierwszym etapie analizy dla poszczególnych gmin obliczono wskaźnik przedsiębiorczości (W_p) mierzony jako:

Raczyk (2009) podaje, że jest to jedno z narzędzi przeznaczonych do pomiaru przedsiębiorczości. Następnie przeanalizowano zależność wskaźnika przedsiębiorczości od zmiennych przedstawionych w tabeli 2. Wybór zmiennych do analizy podyktowany był dostępnością danych. Do statystycznej oceny uwarunkowań prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej wybrano zmienne, których wartości publikowane były przez samorzady terytorialne i tylko do takich zmiennych ograniczono tę analizę.

Doboru zmiennych do modelu regresji wielokrotnej dokonano, korzystając z procedury regresji krokowej, która jest odmianą analizy regresji wielokrotnej liniowej opisanej wzorem:

gdzie:

Y – zmienna zależna,
 b_0, b_1, b_2, b_k – współczynniki cząstkowe regresji wielokrotnej,
 X_1, X_2, \dots, X_k – zmienne niezależne.

Table 2. Variables adopted for the analysis
Tabela 2. Zmienne przyjęte do analizy

Variable number / Numer zmiennej	Variable name / Nazwa zmiennej
X_1	Total number of national economy entities per 1,000 inhabitants / Liczba podmiotów gospodarki narodowej ogółem na 1000 mieszkańców
X_2	Share of farms with an area up to 5 hectares (%) / Udział gospodarstw rolnych o powierzchni do 5 ha (%)
X_3	Total number of farms per 1,000 inhabitants / Liczba gospodarstw rolnych ogółem na 1000 mieszkańców
X_4	Total population (thousands of people) / Liczba ludności ogółem (tys. osób)
X_5	Share of working age population to total population (%) / Udział ludności w wieku produkcyjnym do ludności ogółem (%)
X_6	Population density (persons per km ²) / Gęstość zaludnienia (liczba osób na km ²)
X_7	Unemployment rate / Stopa bezrobocia
X_8	Annual own income per capita (PLN) / Roczne dochody własne na 1 mieszkańca (PLN)
X_9	Share of own income in total income (%) / Udział dochodów własnych w dochodach ogółem (%)
X_{10}	Share of agricultural tax in municipalities' own income (%) / Udział podatku rolnego w dochodach własnych gmin (%)

Source: authors' own study.
 Źródło: opracowanie własne.

Each partial regression coefficient is the expected change in trait Y when trait X increases by a unit and the other parameters remain constant. Stepwise regression analysis allowed only those variables to be entered into the model that significantly predicted the dependent variable, while also eliminating the problem of collinearity and allowing for easier interpretation of the results obtained, due to the smaller number of variables entered into the model.

The strength and direction of the relationship were assessed for the 2012 and 2022 data, using the simple correlation coefficient and multiple linear regression equations. The regression equations were determined using the stepwise regression procedure, which allows only those variables that significantly predict the dependent variable to enter the model. The stepwise regression procedure also eliminates the problem of collinearity (strong correlation) of the characteristics and allows easier interpretation of the results obtained, due to a smaller number of variables introduced into the model. Statistical calculations were performed using Statistica 13.0 software.

In the second part of the research, surveys were conducted among farmers engaged in both agricultural and non-agricultural economic activities to obtain information on the assessment of changes in entrepreneurship in 2022 compared to 2012. The respondents first assessed the direction of changes

Każdy cząstkowy współczynnik regresji jest oczekiwaną zmianą cechy Y, gdy cecha X wzrośnie o jednostkę, a pozostałe parametry pozostaną na ustalonym poziomie. Analiza regresji krokowej umożliwiła wprowadzenie do modelu tylko tych zmiennych, które istotnie przewidywały zmienną zależną, pozwoliła jednocześnie na eliminację problemu współliniowości oraz umożliwiła łatwiejszą interpretację uzyskanych wyników, z racji mniejszej liczby wprowadzonych do modelu zmiennych.

Siłę i kierunek zależności oceniono dla danych z lat 2012 i 2022, korzystając ze współczynnika korelacji prostej oraz równań regresji wielokrotnej liniowej. Równania regresji wyznaczono procedurą regresji krokowej, która pozwala na wprowadzenie do modelu tylko tych zmiennych, które znacząco przewidują zmienną zależną. Procedura regresji krokowej ponadto eliminuje problem współliniowości (silnego skorelowania) cech i umożliwia łatwiejszą interpretację uzyskanych wyników, z racji mniejszej liczby wprowadzonych do modelu zmiennych. Obliczenia statystyczne wykonano przy użyciu programu Statistica 13.0.

W drugiej części badań wśród rolników prowadzących zarówno rolniczą, jak i pozarolniczą działalność gospodarczą przeprowadzono badania ankietowe w celu uzyskania informacji na temat oceny zmian w prowadzeniu działalności gospodarczej w roku 2022

of: non-agricultural income in total income, income situation compared to previous years, income compared to other occupational groups, support for entrepreneurship by local government, participation in entrepreneurship courses and training, use of loans in running a business, with the answers: worsened, improved, remained the same or increased, decreased, remained the same. The respondents were then asked to indicate the factors which, in their opinion, influenced these changes. Respondents' evaluations were subjective in nature.

A questionnaire survey was conducted among farmers in Siedlce County who had continued non-agricultural economic activities for ten years. The research sample was selected in a purposive manner (Babbie, 2004). Purposive sampling involves indicating the population units to be included in the sample by the researcher based on their knowledge of the population. The authors are residents of Siedlce County and have repeatedly conducted research in the county, and thus have knowledge of business entities operating in various industries. In each municipality of Siedlce County, a dozen or so entities were selected that were presumed to be engaged in both farm and non-agricultural economic activities. Entities surveyed in 2012 were once again asked to participate in the 2022 survey. The survey was conducted among 85 individuals who continued both activities between 2012 and 2022. The sample size was set based on the formula for the minimum sample size. In Siedlce County, approximately 9,900 people are employed in the agricultural sector (agriculture, forestry, hunting, and fishing). Assuming that a fraction size was 95% (95% of 9,900 persons work in agriculture), a significance level – 5%, an error percentage – 5%, the minimum sample size was 73.

Eighty men (94.1%) and five women (5.9%) took part in the survey. Among the respondents were: 25 persons (29.4%) aged 18 to 35 years, 39 persons (45.9%) aged 36 to 50 years, 18 persons (21.2%) aged 51 to 65 years, and 3 persons (3.5%) aged over 65 years. Respondents had the following educational backgrounds: 8 persons (9.4%) had primary education, 33 persons (38.8%) had vocational education, 35 persons (41.2%) had secondary education, and 9 persons (10.6%) had higher education.

w porównaniu z 2012 rokiem. Ankietowani w pierwszej kolejności oceniali kierunek zmian: dochodów pozarolniczych w całkowitych dochodach, sytuacji dochodowej w stosunku do lat poprzednich, dochodów na tle innych grup zawodowych, wsparcia przedsiębiorczości przez samorząd terytorialny, udziału w kursach i szkoleniach z zakresu przedsiębiorczości, korzystania z kredytów w prowadzeniu działalności gospodarczej, mając do dyspozycji odpowiedzi: pogorszyła się, polepszyła się, pozostała bez zmian lub zwiększyła się, zmniejszyła się, pozostała bez zmian. Następnie zadaniem respondentów było wskazanie czynników, które ich zdaniem wpłynęły na te zmiany. Oceny respondentów miały charakter subiektywny.

Badania ankietowe przeprowadzono wśród rolników z terenu powiatu siedleckiego, którzy w ciągu dziesięciu lat kontynuowali pozarolniczą działalność gospodarczą. Doboru próby badawczej dokonano w sposób celowy (Babbie, 2004). Technika wyboru próby w sposób celowy polega na tym, że badacz na podstawie swojej wiedzy o populacji sam wskazuje jednostki populacji, które zostaną włączone do próby. Autorzy są mieszkańcami powiatu siedleckiego i wielokrotnie prowadzili badania na jego terenie i dzięki temu posiadali wiedzę o podmiotach gospodarczych prowadzących działalność w różnych branżach. W poszczególnych gminach powiatu siedleckiego wytypowano po kilkanaście podmiotów, co do których zachodziło przypuszczenie, że prowadzą zarówno gospodarstwo rolne, jak i pozarolniczą działalność gospodarczą. W roku 2022 po raz kolejny zwrócono się z prośbą o udział w badaniu do podmiotów ankietowanych w 2012 roku. Ankieta przeprowadzona była wśród 85 osób, które w okresie 2012–2022 kontynuowały oba rodzaje działalności. Liczebność próby ustalona została na podstawie wzoru dla minimalnej wielkości próby. W powiecie siedleckim w sektorze rolniczym (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) jest zatrudnionych około 9900 osób. Przyjmując, że wielkość frakcji wynosi 95% (95% osób z 9900 pracuje w rolnictwie), poziom istotności – 5%, procent popełnienia błędu – 5%, minimalna wielkość próby wyniosła 73.

W ankiecie wzięło udział 80 mężczyzn (94,1%) i 5 kobiet (5,9%). Wśród ankietowanych było: 25 osób (29,4%) w wieku od 18 do 35 lat, 39 osób (45,9%) w wieku od 36 do 50 lat, 18 osób (21,2%) w wieku od 51 do 65 lat i 3 osoby (3,5%) w wieku powyżej 65 lat. Respondenci legitymowali się następującym wykształceniem: 8 osób (9,4%) wykształceniem podstawowym, 33 osoby (38,8%) wykształceniem zawodowym, 35 osób (41,2%) wykształceniem średnim i 9 osób (10,6%) wykształceniem wyższym.

Results and Discussion

The values of the entrepreneurship index in 13 municipalities of the county, in years under consideration, depended significantly on: total number of economic entities (variable X_1), share of farms with an area of up to 5 hectares (X_2), total population (X_4), share of the working age population in relation to total population (X_5) – correlation coefficient significant only in 2012, population density (X_6), unemployment rate (X_7), own income per capita per year (X_8) – significant only in 2022, share of own income in total income (X_9) – significant only in 2022, and share of agricultural tax in own income (X_{10}) – significant only in 2012 (Table 3). For all of these variables (except for the share of agricultural tax in own income), the relationship was positive, which means that an increase in the value of each of these variables resulted in an increase in the entrepreneurship indicator. This indicator, on the other hand, decreased when the share of agricultural tax in municipalities' own income increased.

Wyniki badań i dyskusja

Wartości wskaźnika przedsiębiorczości w trzynastu gminach powiatu w analizowanych latach zależały istotnie od: liczby podmiotów gospodarki ogółem (zmienna X_1), udziału gospodarstw rolnych o powierzchni do 5 ha (X_2), liczby ludności ogółem (X_4), udziału ludności w wieku produkcyjnym w stosunku do liczby ludności ogółem (X_5) – współczynnik korelacji istotny tylko w 2012 r., gęstości zaludnienia (X_6), stopy bezrobocia (X_7), dochodów własnych na mieszkańca na jeden rok (X_8) – istotny tylko w 2022 r., udziału dochodów własnych w dochodach ogółem (X_9) – istotny tylko w 2022 r. oraz udziału podatku rolnego w dochodach własnych (X_{10}) – istotny tylko w 2012 r. (tab. 3). W przypadku wszystkich tych zmiennych (poza udziałem podatku rolnego w dochodach własnych) zależność była dodatnia, co oznacza, że wzrost wartości każdej z tych zmiennych powodował wzrost wskaźnika przedsiębiorczości. Wskaźnik ten natomiast zmniejszał się, gdy wzrastał udział podatku rolnego w dochodach własnych gmin.

Table 3. Simple correlation coefficients between the entrepreneurship index in Siedlce County in 2012 and 2022 and selected explanatory variables ($n = 13$)

Tabela 3. Współczynniki korelacji prostej między wskaźnikiem przedsiębiorczości w powiecie siedleckim w latach 2012 i 2022 a wybranymi zmiennymi objaśniającymi ($n = 13$)

Year / Rok	Variable / Zmienna									
	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}
2012	0.891 ^a	0.648 ^a	0.502	0.833 ^a	0.772 ^a	0.838 ^a	0.890 ^a	0.304	0.430	-0.695 ^a
2022	0.929 ^a	0.676 ^a	0.533	0.892 ^a	0.282 ^a	0.913 ^a	0.850 ^a	0.820 ^a	0.829 ^a	-0.408

Description of explanatory variables: X_1 – X_{10} – as in methodology
Opis zmiennych objaśniających: X_1 – X_{10} – jak w metodyce

^a correlation coefficients significant at $p \leq 0.05$ / współczynniki korelacji istotne przy $p \leq 0,05$

Source: authors' own calculations based on data from Statistics Poland (GUS, n.d.).

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS-u (b.d.).

The multiple regression equation describing the size of the entrepreneurship index in 2012 included the following variables: total number of national economy entities (X_1), total population (X_4), population density (X_6), own income per capita (X_8), and share of agricultural tax in own income (X_{10}). With four variables, i.e.: X_1 , X_6 , X_8 , and X_{10} , the partial regression coefficients were significant. The variables in the regression equation explained 93.7% of the entrepreneurship rate (equation fit described by the magnitude of the coefficient of determination). The set of variables describing the entrepreneurship indicator in 2022 was slightly different compared to 2012. This indicator was also shaped not only by: total number of national economy entities (X_1), own

Do równania regresji wielokrotnej, opisującego wielkość wskaźnika przedsiębiorczości w 2012 r., wchodziły następujące zmienne: liczba podmiotów gospodarki narodowej ogółem (X_1), liczba ludności ogółem (X_4), gęstość zaludnienia (X_6), dochody własne na mieszkańca (X_8) oraz udział podatku rolnego w dochodach własnych (X_{10}). Przy czterech zmiennych, tj. X_1 , X_6 , X_8 i X_{10} , cząstkowe współczynniki regresji były istotne. Zmienne w równaniu regresji wyjaśniały wskaźnik przedsiębiorczości w 93,7% (dopasowanie równania opisane wielkością współczynnika determinacji). Nieco inny w porównaniu z 2012 r. był zestaw zmiennych opisujący wskaźnik przedsiębiorczości w 2022 roku. Wskaźnik ten kształtowany był również poprzez: liczbę podmiotów

income per capita (X_8), share of agricultural tax in own income (X_{10}), population density (X_6), but also through: number of total farms per 1,000 inhabitants (X_3), share of farms with an area up to 5 hectares (X_2), share of own income in total income (X_9), unemployment rate (X_7), and share of working age population to total population (X_5). In 2012 and 2021, the regression coefficient for the X_1 variable was positive (0.1298 and 0.00835, respectively), which means that the entrepreneurship rate increases as the number of total business entities increases (assuming that the other values in the regression equation remain unchanged). Negative significant partial regression coefficients in 2022 occurred with the variable X_2 and X_7 , which means that an increase in the number of total farms and the unemployment rate causes a decrease in the entrepreneurship rate (Table 4).

gospodarki narodowej ogółem (X_1), dochody własne na mieszkańca (X_8), udział podatku rolnego w dochodach własnych (X_{10}), gęstość zaludnienia (X_6), ale również poprzez liczbę gospodarstw rolnych ogółem na 1000 mieszkańców (X_3), udział gospodarstw rolnych o powierzchni do 5 ha (X_2), udział dochodów własnych w dochodach ogółem (X_9), stopę bezrobocia (X_7) oraz udział ludności w wieku produkcyjnym do ludności ogółem (X_5). W latach 2012 i 2021 dodatni był współczynnik regresji przy zmiennej X_1 (odpowiednio 0,1298 i 0,00835), co oznacza, że wskaźnik przedsiębiorczości wzrasta wraz ze wzrostem liczby podmiotów gospodarczych ogółem (przy założeniu, że pozostałe wartości w równaniu regresji pozostaną na niezmiennym poziomie). Ujemne istotne cząstkowe współczynniki regresji w 2022 r. wystąpiły przy zmiennej X_2 i X_7 , co oznacza, że wzrost liczby gospodarstw rolnych ogółem oraz stopy bezrobocia powoduje obniżenie wskaźnika przedsiębiorczości (tab. 4).

Table 4. Multiple regression equations and coefficients of determination between the entrepreneurship indicator in Siedlce County in 2012 and 2022 and selected explanatory variables ($n = 13$)

Tabela 4. Równania regresji wielokrotnej oraz współczynniki determinacji między wskaźnikiem przedsiębiorczości w powiecie siedleckim w latach 2012 i 2022 a wybranymi zmiennymi objaśniającymi ($n = 13$)

Year / Rok	Regression equations / Równania regresji	Coefficient of determination (%) / Współczynnik determinacji (%)
2012	$y = 170.1^a + 0.1298X_1^a - 4.071X_4 - 0.8816X_6^a - 0.0767X_8^a - 1.904X_{10}^a$	93.7
2022	$y = 96.09 + 0.00835X_1 + 0.0416X_6^a + 1.7798X_{10}^a + 1.0382X_5 + 40.744X_3^a - 36.600X_2 - 89.7608X_9 - 0.1961X_7 - 1.6472X_5$	99.5

Description of explanatory variables: X_1 – X_{10} – as in methodology

Opis zmiennych objaśniających: X_1 – X_{10} – jak w metodyce

^a regression coefficients significant at $p \leq 0.05$ / współczynniki regresji istotne przy $p \leq 0,05$

Source: authors' own calculations based on data from Statistics Poland (GUS, n.d.).

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS-u (b.d.).

Between 2012 and 2022, there were clear changes in the share of non-agricultural income in total income, but the directions of these changes were polarized (Figure 1). Opposing processes of high intensity clearly clashed. In more than 40% of the respondents, there were positive changes in line with the assumptions of multifunctional rural development, consisting in an increase in the share of income from non-agricultural activities, but a similar proportion of respondents showed opposite trends. Thus, it can be concluded that for more than half of the respondents, the share of the percentage of non-agricultural income in total income decreased or did not change. In the context of the concept of multifunctional rural development, which assumes a systematic increase

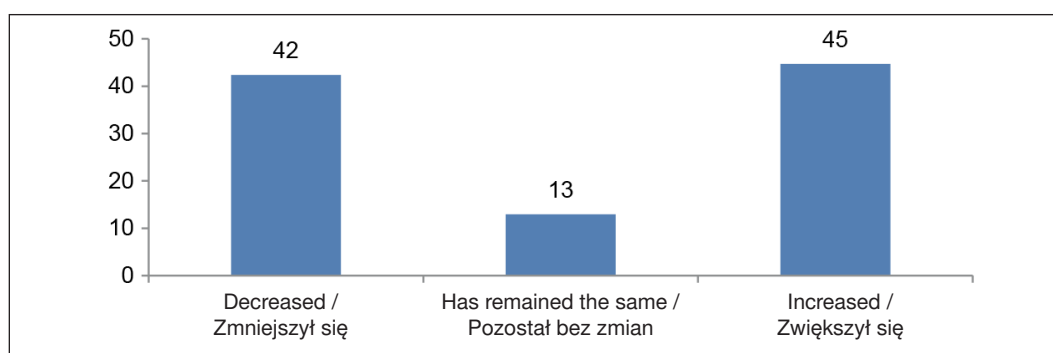
W latach 2012–2022 nastąpiły wyraźne zmiany w udziale dochodów z działalności pozarolniczej w dochodzie ogółem, jednak kierunki tych zmian były spolaryzowane (wykr. 1). Wyraźnie ścierały się przeciwstawne procesy o dużym nasileniu. U ponad 40% badanych wystąpiły pozytywne zmiany wpisujące się w założenia wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, polegające na zwiększeniu udziału dochodów z działalności pozarolniczej, jednak u podobnego odsetka respondentów wystąpiły odwrotne trendy. Można więc stwierdzić, że u ponad połowy badanych udział odsetka dochodów pozarolniczych w dochodach ogółem zmniejszył się lub nie uległ zmianie. W kontekście koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich,

in the share of non-agricultural income in the total income of farmers, the results should be assessed moderately negatively, especially in the analyzed research group, which included people declaring that they run a farm and a non-agricultural business activity at the same time. There may be multiple reasons for this. For those declaring an increase in the percentage of income from non-agricultural economic activity, two variants could have occurred: an increase in income from economic activity or a decrease in income from the farm, or alternatively, both processes could have occurred simultaneously.

zakładającej systematyczny wzrost udziału dochodów pozarolniczych w dochodach rolników ogółem, uzyskane wyniki należy ocenić umiarkowanie negatywnie, szczególnie w analizowanej grupie badawczej, która objęła osoby deklarujące prowadzenie jednocześnie gospodarstwa i pozarolniczej działalności gospodarczej. Przyczyny takiego stanu mogą być wielorakie. U osób deklarujących wzrost odsetka dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej mogły wystąpić dwa warianty: wzrost dochodu z działalności gospodarczej lub spadek dochodu z gospodarstwa, ewentualnie oba te procesy mogły wystąpić jednocześnie.

Figure 1. Distribution of the number of responses regarding the assessment of changes in the share of non-agricultural income in total income in 2012 and 2022 (%)

Wykres 1. Rozkład liczby odpowiedzi dotyczących oceny zmian udziału dochodów pozarolniczych w całkowitych dochodach w latach 2012 i 2022 (%)



Source: calculations based on authors' own research.
Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

Over the 2012–2022 period, the income situation of the majority of respondents worsened. One in three respondents considered that it had improved and one in eight that it had not changed (Figure 2). The results indicate that an unfavorable situation has occurred, which contradicts the assumptions of multifunctional rural development. In this concept, the expected benefit of diversification of income sources is an increase in total income, while the opposite situation occurred among the majority of respondents. The reason for such a phenomenon could have been a deterioration in the profitability of the farms or businesses run, or possibly a simultaneous deterioration in the profitability of both the farms and non-agricultural economic activities run. Lower profitability of farms and companies could have resulted from an increase in production costs (e.g., increase in fuel, fertilizers, energy prices) caused by the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine, from a decrease in the prices of agricultural products caused by controlled and uncontrolled food inflows from Ukraine and a general weakening of

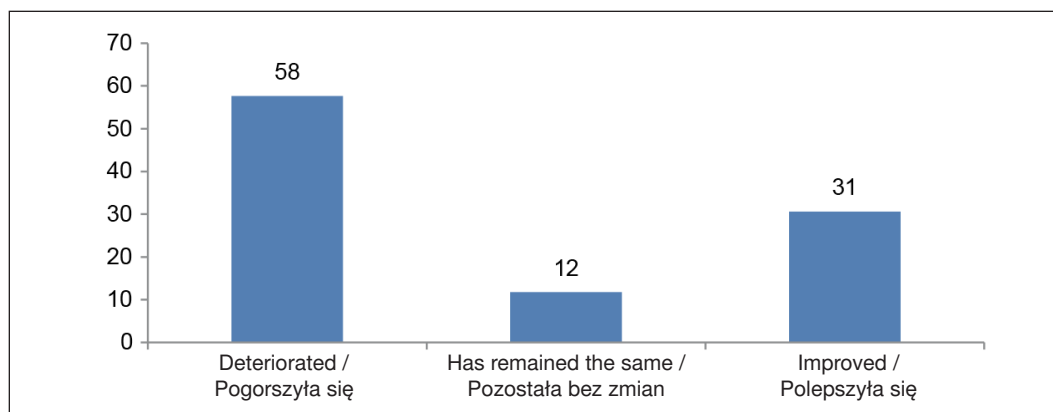
W okresie 2012–2022 sytuacja dochodowa większości ankietowanych uległa pogorszeniu. Co trzeci respondent uznał, że nastąpiła poprawa, a co ósmy, że nie uległa zmianie (wykr. 2). Uzyskane wyniki wskazują, że doszło do niekorzystnej sytuacji, która pozostaje w sprzeczności z założeniami wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. W tej koncepcji spodziewaną korzyścią z dywersyfikacji źródeł dochodów jest wzrost dochodów ogółem, tymczasem wśród większości respondentów doszło do odwrotnej sytuacji. Przyczyną takiego zjawiska mogło być pogorszenie dochodowości prowadzonych gospodarstw lub firm, ewentualnie jednocześnie pogorszenie dochodowości zarówno prowadzonych gospodarstw, jak i pozarolniczych działalności gospodarczych. Niższa dochodowość gospodarstw i firm mogła wynikać ze wzrostu kosztów produkcji (m.in. wzrost cen paliw, nawozów, energii) wywołanych pandemią COVID-19 i wojną na Ukrainie, ze spadku cen produktów rolnych powodowanych kontrolowanym i niekontrolowanym napływem żywności z Ukrainy oraz ogólnym osłabieniem gospodarki w skali makro. O skutkach

the economy on a macro scale. Kacprzak and Rymuza (2022b) wrote more extensively about the economic impact of the pandemic and how it was perceived by residents of Siedlce County. In addition, some industries were subject to lockdowns (temporary suspension of operations). These actions were subjected to, among others: the hotel and catering industry, which also hit agritourism, and it should be emphasised that these types of activities are often run by farmers. The survey did not indicate in which sectors the respondents' non-agricultural economic activities were carried out, thus an attempt to explain the distribution of answers can only take the form of hypothetical considerations.

gospodarczych pandemii oraz ich postrzeganiu przez mieszkańców powiatu siedleckiego pisali szerzej Kacprzak i Rymuza (2022b). Dodatkowo część branż była poddawana lockdownom (okresowemu zawieszeniu działalności). Działaniom tym poddano m.in. branżę hotelarską i gastronomiczną, co uderzyło również w agroturystykę, a należy podkreślić, że tego typu działalności często prowadzone są przez rolników. Z przeprowadzonego badania nie wynikało, w których branżach prowadzone były pozarolnicze działalności gospodarcze respondentów, przez co próba wyjaśnienia rozkładu odpowiedzi może mieć jedynie formę hipotetycznych rozważań.

Figure 2. Distribution of the number of responses regarding the assessment of the income situation in 2022 compared to 2012 (%)

Wykres 2. Rozkład liczby odpowiedzi dotyczących oceny sytuacji dochodowej w 2022 roku w stosunku do 2012 roku (%)



Source: calculations based on authors' own research.

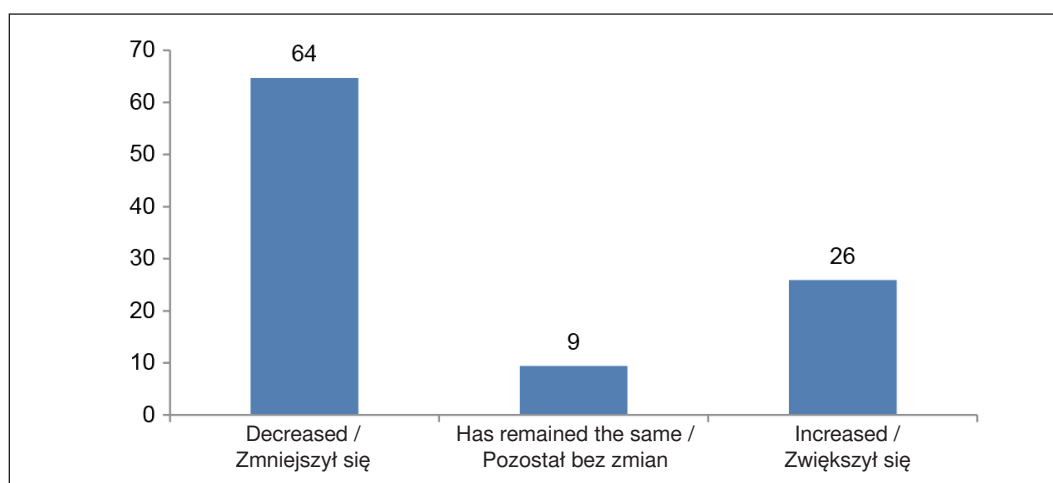
Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

The respondents overwhelmingly (about two-thirds of indications) considered that the income situation of their companies had worsened during the period under review relative to other occupational groups (Figure 3). Only one in four respondents indicated the opposite trend, and one in eleven felt that the situation had not changed. Given the unstable economic environment and the deterioration of macroeconomic indicators over the past three years (e.g., GDP per capita growth rate, inflation, non-wage labor costs), the rapid increase in the minimum wage and legislation imposing new obligations on businesses and generating additional costs (e.g., related to waste management, consumer rights, etc.), a belief is likely to arise, especially among small business owners, that other forms of income generation (e.g., hired labor) are more attractive.

Badani respondenci w zdecydowanej większości (około 2/3 wskazań) uznali, że sytuacja dochodowa ich firm pogorszyła się w badanym okresie względem innych grup zawodowych (wykr. 3). Jedyne co czwarty badany wskazał na przeciwny trend, a co jedenasty uznał, że sytuacja nie uległa zmianie. Biorąc pod uwagę niestabilne otoczenie gospodarcze i pogorszenie wskaźników gospodarczych w skali makro w ciągu ostatnich trzech lat (m.in. tempo wzrostu PKB per capita, inflacja, pozapłacowe koszty pracy), szybki wzrost płacy minimalnej oraz ustawodawstwo nakładające na przedsiębiorstwa nowe obowiązki i generujące dodatkowe koszty (np. związane z gospodarowaniem odpadami, prawami konsumentów itd.), szczególnie wśród właścicieli małych firm powstaje prawdopodobnie przekonanie o większej atrakcyjności innych form uzyskiwania dochodu (np. pracy najemnej).

Figure 3. Distribution of the number of responses regarding the assessment of income from non-agricultural activities compared to other occupational groups (%)

Wykres 3. Rozkład liczby odpowiedzi dotyczących oceny dochodów z działalności pozarolniczej na tle innych grup zawodowych (%)



Source: calculations based on authors' own research.

Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

The mood among micro-entrepreneurs can be assessed by the inFakt index. It has a scale ranging from -100 to $+100$ points, with a score of -100 points indicating extreme pessimism, $+100$ points corresponding to extreme optimism and 0 corresponding to a balance between optimism and pessimism. In 2022, the index reached a value of -19.3 , while the parameter "ease of doing business" scored the worst (score of -62.0). Negative indices were also achieved by the parameters concerning changes in the financial condition of enterprises. The only index with a positive score (25.5 points) concerned satisfaction with the business (Mglej, 2023). This index is published annually. It is noteworthy that it was taking positive values until 2019, and from 2020 onwards it has remained continuously negative, i.e., oriented towards the pessimism of entrepreneurs. The opinions of the surveyed farmers with additional business activities from Siedlce County should be interpreted similarly.

The data in Figures 1–3 show that the opinions of respondents tended towards indications of their relatively poor and deteriorating income situation. This is so important as diversification of activities, and thus of sources of income, should lead to stabilization and improvement of the income situation of those who chose to do so. Among the surveyed farmers who were also engaged in non-agricultural economic activities in addition to their farms, this mechanism did not bring the expected effects.

Pewną miarą nastrojów panujących wśród mikroprzedsiębiorców jest indeks firmy inFakt. Ma on skalę w przedziale od -100 pkt do $+100$ pkt, przy czym wynik -100 pkt oznacza skrajny pesymizm, $+100$ pkt odpowiada skrajnemu optymizmowi, a 0 odpowiada równowadze między optymizmem a pesymizmem. W 2022 r. indeks osiągnął wartość $-19,3$, zaś najgorzej oceniono parametr „łatwość prowadzenia działalności gospodarczej” (wynik $-62,0$). Ujemne indeksy osiągnęły też parametry dotyczące zmian kondycji finansowej przedsiębiorstw. Jedyne wskaźnik z dodatnim wynikiem ($25,5$ pkt) dotyczył satysfakcji z prowadzonej działalności (Mglej, 2023). Indeks ten publikowany jest co roku. Warto podkreślić, że do 2019 r. przyjmował on wartości dodatnie, a od 2020 r. pozostaje ciągle ujemny, czyli ukierunkowany w stronę pesymizmu przedsiębiorców. Podobnie należy odczytać opinie ankietowanych rolników prowadzących dodatkowo działalność gospodarczą z powiatu siedleckiego.

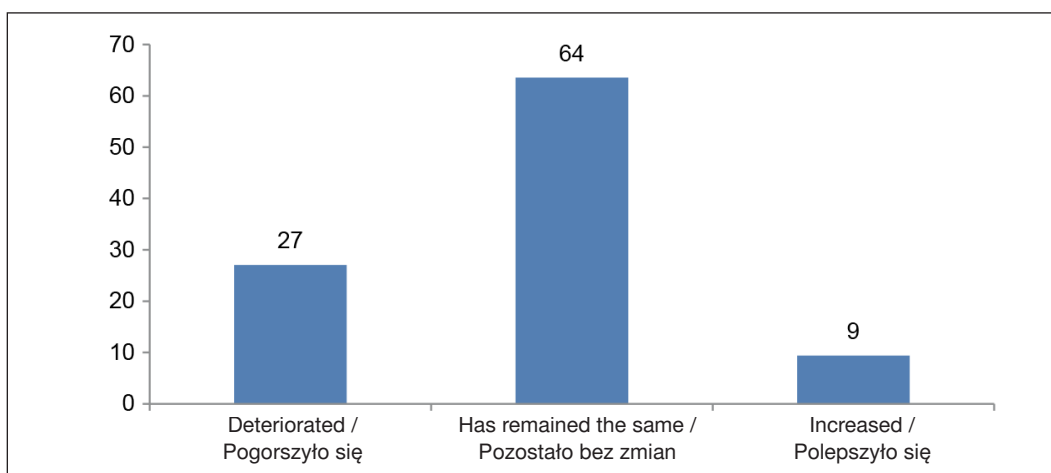
Z danych zawartych na wykresach 1–3 wynika, że opinie respondentów dążyły w kierunku wskazań o ich względnie słabej i pogarszającej się sytuacji dochodowej. Jest to o tyle istotne, że dywersyfikacja działalności, a co za tym idzie – również źródeł dochodu, powinna prowadzić do stabilizacji i poprawy sytuacji dochodowej osób, które się na to zdecydowały. Wśród badanych rolników, którzy oprócz gospodarstw prowadzili także pozarolniczą działalność gospodarczą, mechanizm ten nie przyniósł oczekiwanych efektów.

Approximately two-thirds of respondents felt that local government's support for entrepreneurs had not changed between 2012 and 2022. One in four respondents indicated that this support had worsened, and only one in eleven saw an improvement in this area (Figure 4). The assessment of this situation should be analyzed multidimensionally.

2012–2022 wsparcie przedsiębiorców przez samorząd nie uległo zmianie. Co czwarty badany wskazał na pogorszenie się tego wsparcia, a jedynie co jedenasty dostrzegł poprawę w tym zakresie (wykr. 4). Ocenę tej sytuacji należy przeanalizować wielowymiarowo.

Figure 4. Distribution of the number of responses regarding the assessment of entrepreneurial support by local government (%)

Wykres 4. Rozkład liczby odpowiedzi dotyczących oceny wsparcia przedsiębiorczości przez samorząd terytorialny (%)



Source: calculations based on authors' own research.

Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

Firstly, local authorities have the possibility to set the rates of certain taxes within the ranges defined by law. For example, municipalities have only the maximum rates of certain taxes imposed on them (e.g., property tax, tax on means of transport, agricultural and forestry tax). They can therefore set the amount of these taxes at a lower level, which is desirable for farmers and entrepreneurs, but usually results in a decrease in the municipal budget income.

Secondly, local governments may favor entrepreneurs through, inter alia: infrastructure investments, systems of incentives for setting up businesses (e.g., tax breaks, technology parks, industrial zones, etc.), building a strategy favorable to the development of businesses, or administrative facilitations. Actions of this type bear the hallmarks of an investment, where the local authority incurs certain costs in order to increase its income in the future through the operation of more businesses in its area. However, the period under review saw a situation where pandemic, political and economic conditions discouraged many potential entrepreneurs from opening businesses and worsened the performance of local government budgets. Potential entrepreneurs

Po pierwsze samorzady mają możliwość ustalenia stawek niektórych podatków w przedziałach określonych ustawą. Przykładowo gminy mają narzucone jedynie maksymalne stawki niektórych danin (np. podatek od nieruchomości, podatek od środków transportowych, podatek rolny i leśny). Mogą więc ustalać wymiar tych podatków na niższym poziomie, co jest pożądane przez rolników i przedsiębiorców, jednak powoduje z reguły spadek dochodów budżetowych gminy.

Po drugie samorzady mogą sprzyjać przedsiębiorcom poprzez m.in.: inwestycje infrastrukturalne, systemy motywacyjne do zakładania firm (np. ulgi podatkowe, parki technologiczne, strefy przemysłowe itp.), budowanie strategii sprzyjającej rozwojowi przedsiębiorstw czy ułatwienia natury administracyjnej. Działania tego typu noszą znamiona inwestycji, w przypadku których samorząd ponosi pewne koszty, aby w przyszłości zwiększyć swoje dochody dzięki funkcjonowaniu większej liczby przedsiębiorstw na swoim terenie. W badanym okresie doszło jednak do sytuacji, gdzie uwarunkowania pandemiczne i polityczno-gospodarcze zniechęciły wielu potencjalnych przedsiębiorców do otwarcia firm oraz pogorszyły

postponed decisions to open businesses, while those already in operation implemented mechanisms to defend themselves against the crisis (e.g., production cuts, job cuts, suspension of operations). Local governments, on the other hand, postponed activities (and expenditures) favoring the development of entrepreneurship for the future. It is also worth noting that Siedlce County is characterized by a relatively high share of employment in the agricultural sector, which may be the reason why some municipalities do not link their development strategies to the growth of entrepreneurship.

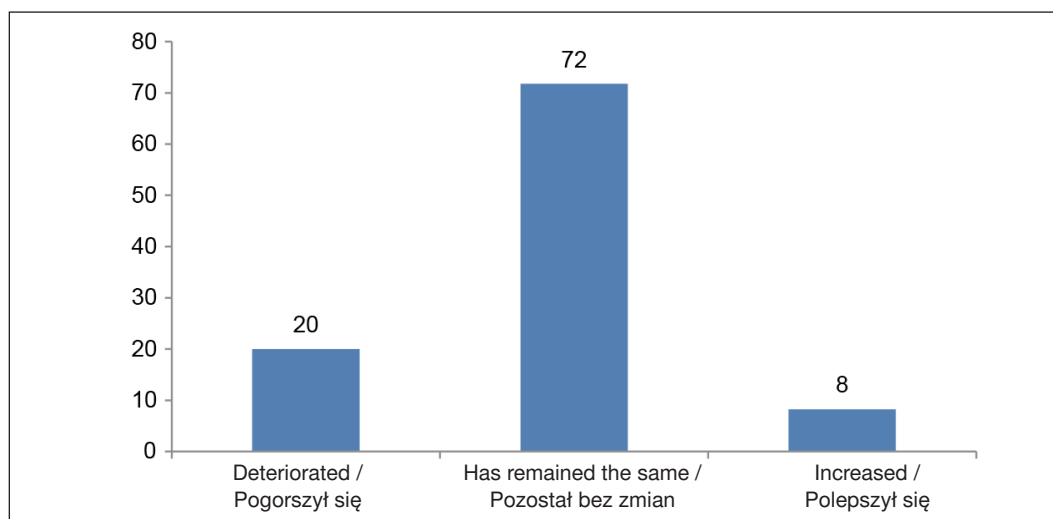
Thirdly, local governments during the pandemic were an intermediate link in the transfer of aid funds to enterprises. These funds were supposed to come from external sources, but they did not reach entrepreneurs through political factors. Such a situation occurred, for example, in the case of the suspension of payments from the Recovery Fund under the National Recovery Plan due to reservations of the CJEU (Court of Justice of the European Union) regarding the rule of law in Poland (Dobaczewska, 2022). In terms of support for entrepreneurs by local governments, it can therefore be assessed that the situation is stable but bearing the hallmarks of stagnation.

Almost three quarters of the respondents indicated that there had been no change in terms of participation in entrepreneurship courses and training between 2012 and 2020. One in five respondents felt that there had been a deterioration in this area during this period, and almost one in thirteen perceived progress (Figure 5). In assessing this situation, it is important to note that, while there are individuals with qualities described as talent, intuition, risk calculation and entrepreneurship, they are in the minority. The vast majority of individuals make business decisions on the basis of acquired knowledge and experience. In addition, this knowledge needs to be systematically supplemented due to changing economic conditions. In this context, it should be recognized that there is a need to facilitate access to specialized courses and training for entrepreneurs and those wishing to set up new businesses. Beforehand, however, it is worth investigating whether self-employed farmers perceive the need to participate in courses and trainings and to systematically supplement their knowledge, especially in the context of the relatively low education of the inhabitants of Siedlce County.

wyniki samorządowych budżetów. Potencjalni przedsiębiorcy odłożyli decyzje o otwieraniu działalności, a już funkcjonujący wdrażali mechanizmy broniące przed kryzysem (np. ograniczenie produkcji, redukcja etatów, zawieszenie działalności). Samorządy z kolei odkładały działania (i wydatki) sprzyjające rozwojowi przedsiębiorczości na przyszłość. Warto także podkreślić, że powiat siedlecki charakteryzuje się relatywnie wysokim udziałem zatrudnienia w sektorze rolniczym, co może być przyczyną, że część gmin nie wiąże swoich strategii rozwoju ze wzrostem przedsiębiorczości.

Po trzecie samorządy w okresie pandemii były ogniwem pośrednim w transferze środków pomocowych dla przedsiębiorstw. Środki te miały pochodzić ze źródeł zewnętrznych, jednak nie trafiły one do przedsiębiorców przez czynniki natury politycznej. Sytuacja taka miała miejsce m.in. w przypadku wstrzymania wypłat z funduszu odbudowy w ramach Krajowego Planu Odbudowy z uwagi na zastrzeżenia TSUE (Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej) odnośnie do praworządności w Polsce (Dobaczewska, 2022). W kwestii wsparcia przedsiębiorców przez samorządy można więc ocenić, że sytuacja jest stabilna, lecz nosząca znamiona stagnacji.

Niemal 3/4 respondentów wskazało na brak zmian w kwestii udziału w kursach i szkoleniach z zakresu przedsiębiorczości w latach 2012–2020. Co piąty ankietowany uznał, że doszło do pogorszenia sytuacji w tym zakresie, a prawie co trzynasty z badanych dostrzegł progres (wykr. 5). W ocenie tej sytuacji należy zwrócić uwagę, że wprawdzie istnieją jednostki dysponujące cechami określanymi jako talent, intuicja, zdolność kalkulacji ryzyka i przedsiębiorczość, jednak należą one do mniejszości. Zdecydowana większość osób podejmuje decyzje o prowadzeniu przedsiębiorstw na podstawie zdobytej wiedzy i doświadczenia. Dodatkowo wiedza ta musi być systematycznie uzupełniana z uwagi na zmieniające się warunki gospodarowania. W tym kontekście należy uznać, że istnieje potrzeba ułatwienia przedsiębiorcom i osobom chcącym założyć nowe firmy dostępu do specjalistycznych kursów i szkoleń. Wcześniej warto jednak zbadać, czy rolnicy prowadzący działalność gospodarczą dostrzegają potrzebę uczestnictwa w kursach i szkoleniach oraz systematycznego uzupełnienia wiedzy, szczególnie w kontekście relatywnie niskiego wykształcenia mieszkańców powiatu siedleckiego.

Figure 5. Distribution of the number of responses regarding the evaluation of participation in entrepreneurship courses and training (%)**Wykres 5. Rozkład liczby odpowiedzi dotyczących oceny udziału w kursach i szkoleniach z zakresu przedsiębiorczości (%)**

Source: calculations based on authors' own research.
 Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

More than half of respondents felt that the impact of using loans on non-agricultural business activity had decreased, according to almost 38% of respondents this impact remained unchanged compared to 2012, and one in ten respondents felt that the impact of using loans on business activity had increased (Figure 6). Respondents' opinions may have been influenced by changes in the financial market caused by inflation and changes in interest rates. In the last three years, the use of loans has been made more difficult due to an increase in creditworthiness thresholds and the increased cost of credit has led to a decrease in interest in this form of financing. In addition, there have been significant fluctuations in interest rates between 2012 and 2022. This means that those who took out commitments during a period of minimum interest rates (reference rate of 0.1% in 2020/2021) experienced a sharp increase in debt servicing costs in a short period of time (reference rate of 6.75% in 2022, when the study was conducted). Undoubtedly, having such a credit commitment had a strong negative impact on the running of the business. As many as 90% of those surveyed felt that the role of credit in running a business was diminishing or had not changed. In order for the use of loans to contribute to the development of entrepreneurship, especially in unstable economic times, the financial market needs to be restructured. Poland in 2022 was the EU leader in terms of offering high-risk (variable-rate) loans. It was only by forcing banks to offer fixed-rate loans through

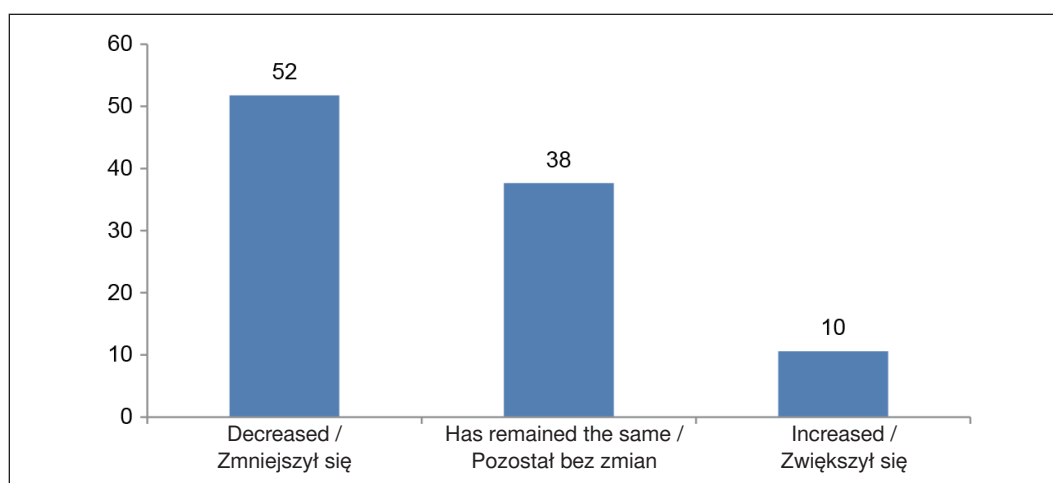
Ponad połowa respondentów oceniła, że wpływ korzystania z kredytów na prowadzenie pozarolniczej działalności gospodarczej zmniejszył się, według prawie 38% ankietowanych wpływ ten pozostał bez zmian w porównaniu z 2012 r., a co dziesiąty badany uznał, że wpływ korzystania z kredytów na prowadzoną działalność gospodarczą zwiększył się (wykr. 6). Na opinie respondentów mogły mieć wpływ zmiany na rynku finansowym wywołane inflacją i zmianami stóp procentowych. W ostatnich trzech latach korzystanie z kredytów zostało utrudnione z uwagi na zwiększenie progów zdolności kredytowej, a zwiększone koszty kredytów spowodowały spadek zainteresowania tą formą finansowania. Ponadto w okresie 2012–2022 wystąpiły znaczne wahania stóp procentowych. Oznacza to, że osoby, które zaciągnęły zobowiązania w okresie minimalnych stóp procentowych (stopa referencyjna 0,1% na przełomie lat 2020/2021), w krótkim czasie doznały gwałtownego wzrostu kosztów obsługi zadłużenia (stopa referencyjna 6,75% w 2022 r., kiedy przeprowadzono badania). Niewątpliwie posiadanie takiego zobowiązania kredytowego miało silny negatywny wpływ na prowadzenie przedsiębiorstwa. Aż 90% badanych uznało, że rola kredytów w prowadzeniu działalności gospodarczej zmniejszyła się lub nie uległa zmianie. Aby korzystanie z kredytów przyczyniało się do rozwoju przedsiębiorczości, szczególnie w niestabilnym okresie gospodarczym, konieczna jest przebudowa rynku finansowego. Polska w 2022 r. była liderem w UE, jeśli chodzi o ofertę kredytów

Recommendation S of the KNF (Polish Financial Supervision Authority) that such offers were used on a larger scale. The assessment of entrepreneurs could change after the introduction of preferential loans, which would, however, contradict the current restrictive monetary policy. Kacprzak and Rymuza (2022a) wrote more extensively about the loan market situation during the pandemic.

wysokiego ryzyka (o zmiennym oprocentowaniu). Dopiero wymuszenie za pomocą Rekomendacji S KNF (Komisja Nadzoru Finansowego), aby banki oferowały kredyty o stałym oprocentowaniu, spowodowało na większą skalę korzystanie z tego rodzaju ofert. Ocena przedsiębiorców mogłaby ulec zmianie po wprowadzeniu kredytów preferencyjnych, co jednak pozostawałoby w sprzeczności z obecnie prowadzoną restrykcyjną polityką pieniężną. Szerzej o sytuacji na rynku kredytów w okresie pandemii pisali Kacprzak i Rymuza (2022a).

Figure 6. Distribution of the number of responses regarding the assessment of the impact of the use of credit on business (%)

Wykres 6. Rozkład liczby odpowiedzi dotyczących oceny wpływu korzystania z kredytów na prowadzenie działalności gospodarczej (%)



Source: calculations based on authors' own research.
Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

Summarizing the impact of external factors on the businesses run by farmers (data from Figures 4–6), it should be emphasized that an increase was not indicated in any of the cases. In two cases: support of entrepreneurs by the local government and participation in courses and trainings, answers about no change clearly prevailed, while in the case of the use of loans, respondents most often indicated a decrease in their impact on their business.

According to the respondents, the key determinants affecting the share of non-agricultural income in total income are the entrepreneurship rate (76.0%) and the age of the farmer (59%)—Figure 7. It is likely that respondents considered that a high entrepreneurship rate causes synergies (cooperation between entrepreneurs), resulting in an increase in income. Regarding the age of the farmer as a determinant of the share of income from non-agricultural activities in total income, it seems plausible to assume that the higher the age of the farmer, the more likely it is that they have handed over part of the farm to

Podsumowując wpływ czynników zewnętrznych na prowadzone przez rolników firmy (dane z wyk. 4–6), należy podkreślić, że w żadnym przypadku nie wskazano na ich wzrost. W dwóch przypadkach: wsparcie przedsiębiorców przez samorząd oraz udział w kursach i szkoleniach wyraźnie dominowały odpowiedzi o braku zmian, natomiast w przypadku korzystania z kredytów ankietowani najczęściej wskazywali na zmniejszenie ich wpływu na prowadzoną działalność gospodarczą.

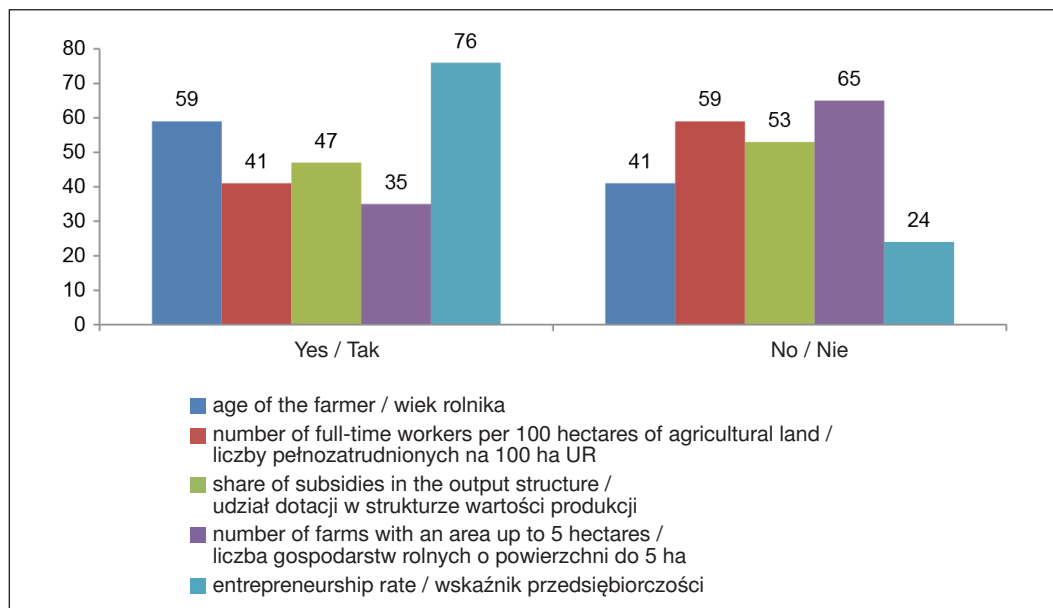
Według ankietowanych do największych determinant wpływających na udział dochodów pozarolniczych w całkowitych dochodach należy wskaźnik przedsiębiorczości (76,0%) i wiek rolnika (59%) – wykres 7. Prawdopodobnie ankietowani uznali, że wysoki wskaźnik przedsiębiorczości powoduje efekt synergii (kooperacji między przedsiębiorcami), powodujący wzrost dochodów. Jeśli chodzi o wiek rolnika, jako czynnik determinujący udział dochodów z działalności pozarolniczej w dochodach ogółem, prawdopodobnym wydaje się założenie, że

successors or have reduced the work on the farm due to less opportunities for manual labor. In such a case, the share from farm income should increase.

im wiek rolnika jest wyższy, tym większe prawdopodobieństwo, że część gospodarstwa przekazał on następcom lub ograniczył prace w gospodarstwie z uwagi na mniejsze możliwości pracy fizycznej. W takim przypadku udział z dochodu z działalności rolniczej powinien wzrastać.

Figure 7. Distribution of respondents' indications of factors influencing the share of income from non-agricultural economic activities in total income (%)

Wykres 7. Rozkład wskazań respondentów odnośnie do czynników wpływających na udział dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej w całkowitych dochodach (%)



Source: calculations based on authors' own research.

Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

The income situation compared to previous years was mainly linked by the respondents to the population density in the municipality (100%), the number of total farms (82%), and the age of the farmer (59%)—Figure 8. This may once again indicate a synergy effect (in the case of population density). This is because concentrations of people favor the creation of new businesses, the development of infrastructure, etc. On the other hand, the smaller the number of farms in an area, the more it is to be assumed that large-scale operators, which are more profitable than small farms, dominate. As for the effect of farmer age on income situation, a mechanism similar to its effect on the share of non-agricultural income in total income probably worked.

Income from non-agricultural activities compared to other occupational groups, according to respondents, depended mainly on the municipality's own income (100%) and the share of the municipality's own income in total income (94%), and to a lesser extent on the age of the farmer (Figure 9). This means

Sytuację dochodową w stosunku do lat poprzednich ankietowani wiązali głównie z gęstością zaludnienia w gminie (100%), liczbą gospodarstw ogółem (82%) oraz wiekiem rolnika (59%) – wykres 8. Może to po raz kolejny wskazywać na efekt synergii (w przypadku gęstości zaludnienia). Skupiska ludzi sprzyjają bowiem powstawaniu nowych firm, rozwojowi infrastruktury itd. Z kolei im mniejsza jest liczba gospodarstw na danym terenie, tym bardziej należy przypuszczać, że dominują podmioty o dużej powierzchni, które charakteryzują się większą rentownością niż małe gospodarstwa. Jeśli chodzi o wpływ wieku rolnika na sytuację dochodową, prawdopodobnie zadziałał mechanizm podobny jak w przypadku jego wpływu na udział dochodów pozarolniczych w całkowitych dochodach.

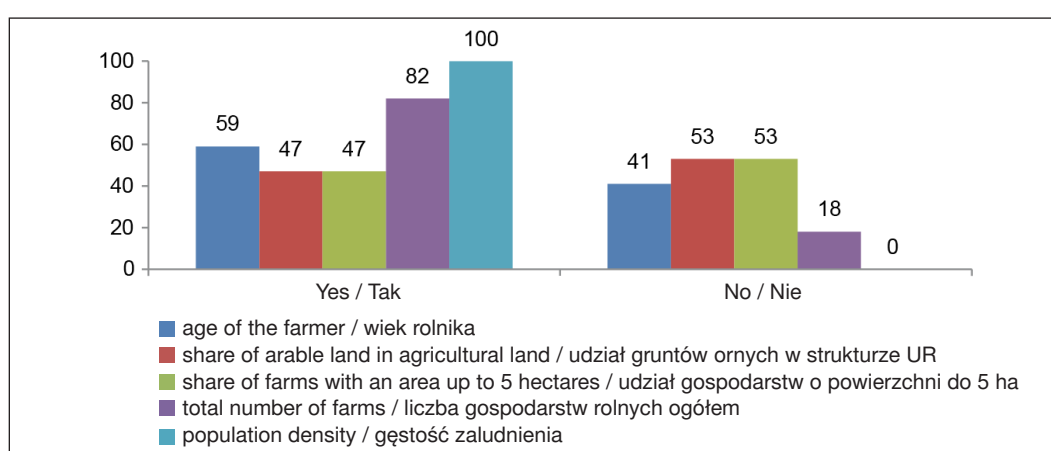
Dochody z działalności pozarolniczej na tle innych grup zawodowych zdaniem respondentów zależały głównie od dochodów własnych gminy (100%) oraz udziału dochodów własnych gminy w dochodach ogółem (94%), a w mniejszym stopniu od wieku

that respondents perceived a relationship between the income of enterprises and the income of the municipalities in which these enterprises operate. Once again, the age of the farmer was also identified as a factor affecting income from non-agricultural activities compared to other occupational groups. It is likely that respondents recognized that working on the farm consumes so much time that there is not enough time to run the business, possibly causing damage to health and a decline in fitness, which negatively affects running the business.

rolnika (wykr. 9). Oznacza to, że ankieterzy dostrzegali zależność między dochodami przedsiębiorstw i dochodami gmin, w których te przedsiębiorstwa funkcjonują. Po raz kolejny wskazano także na wiek rolnika jako czynnik wpływający na dochody z działalności pozarolniczej w porównaniu z innymi grupami zawodowymi. Prawdopodobnie respondenci uznali, że praca w gospodarstwie pochłania tyle czasu, że brakuje go na prowadzenie firmy, ewentualnie powoduje uszczerbki na zdrowiu i spadek sprawności, co negatywnie rzutuje na prowadzenie firmy.

Figure 8. Distribution of respondents' indications of factors affecting income situation in 2022 compared to 2012 (%)

Wykres 8. Rozkład wskazań respondentów odnośnie czynników wpływających na sytuację dochodową w 2022 roku w stosunku do 2012 roku (%)

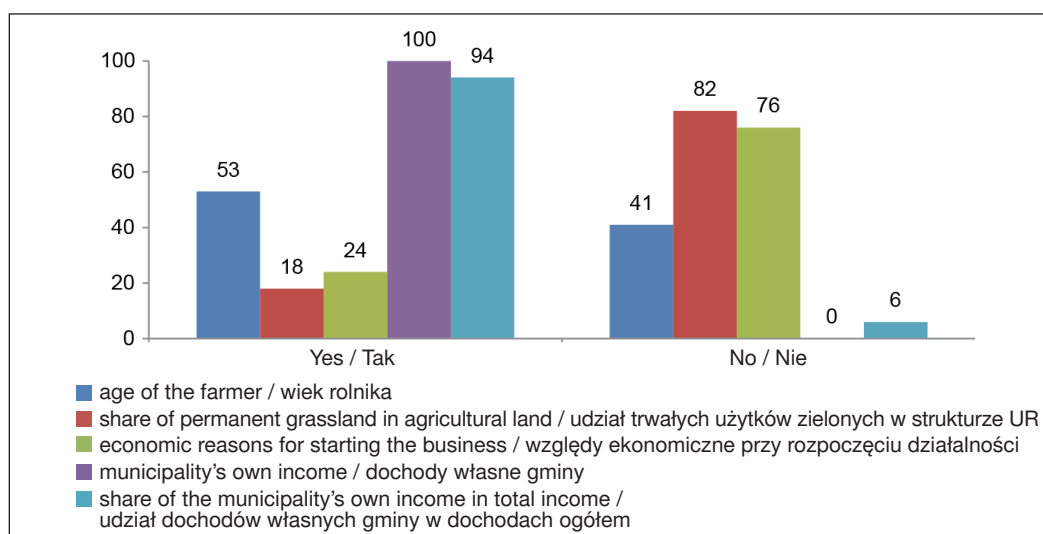


Source: calculations based on authors' own research.

Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

Figure 9. Distribution of respondents' indications of factors influencing income from non-agricultural activities compared to other occupational groups (%)

Wykres 9. Rozkład wskazań respondentów odnośnie do czynników wpływających na dochody z działalności pozarolniczej na tle innych grup zawodowych (%)



Source: calculations based on authors' own research.

Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

The data presented in Figures 7–9 referred to the income of farmers running a farm and non-agricultural activity. In all cases, there was a high polarization of the respondents in terms of the answers given, understood as the absence of a clear advantage of “yes” or “no” answers regarding the individual determinants of their income. Among the most important factors influencing the share of income from non-agricultural economic activities in total income, respondents included the entrepreneurship indicator. Among the factors influencing the income situation in 2022 compared to the last decade, respondents included the number of total farms and population density. In relation to the influence of the other factors, opinions were divided. The assessment of factors influencing income from non-agricultural activities against other occupational groups was slightly different. There was relative agreement on this point that the phenomenon under study was influenced by the municipality’s own income and the share of municipality’s own income in total income, and that there was no influence of the share of permanent grassland in agricultural land and economic considerations in starting a business. The respondents’ opinions were also divided regarding the influence of the farmer’s age on the phenomenon under study. There is a strong variation in the incentives and counter-incentives affecting the income of the individual farmers surveyed. This means that possible instruments dedicated to improving the income situation of self-employed farmers must be highly tailored. According to respondents, the factors in Figure 10 did not determine local government support for entrepreneurship.

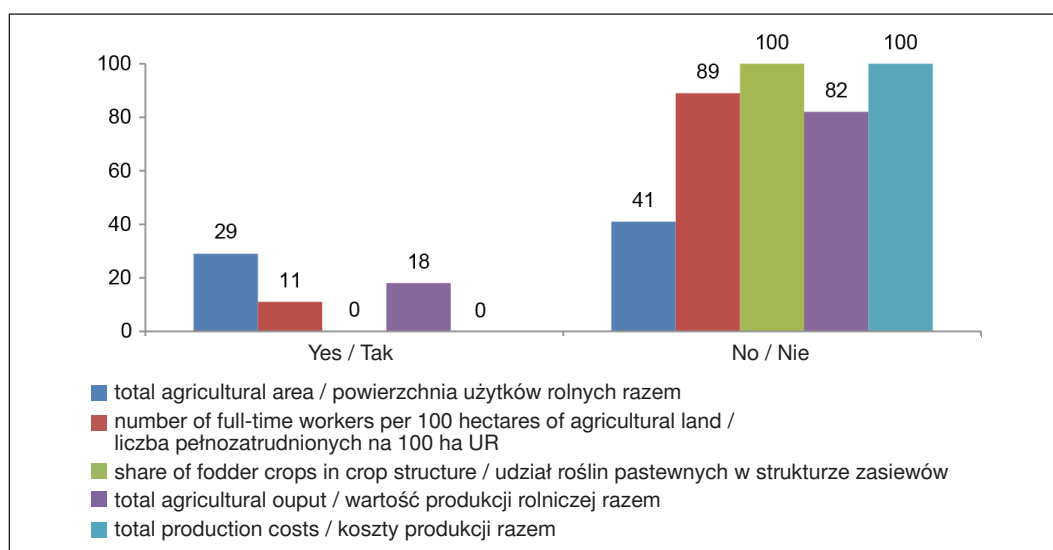
Participation in entrepreneurship courses and training, according to the respondents, is mainly determined by the way of doing business, the use of credit, the number of full-time workers per 100 hectares of agricultural area and the share of subsidies in the output structure (Figure 11). In order for a farmer(entrepreneur) to take part in a course or training, they should first of all feel the need to do so and be aware of the need to update knowledge systematically. The propensity for training may therefore be influenced by the way in which the business is run. Owners of companies run in a traditional way, in industries that are not very innovative, focused on existence rather than development, are probably less likely to see the need for training. The use of loans is mostly the domain of growth-oriented companies, hence the possible correlation with their owners’ awareness of the need to expand their knowledge. The hiring of staff and the use of grants may have prompted entrepreneurs to participate in training dedicated to staff management in the broad sense and the acquisition of external funds.

Dane przedstawione na wykresach 7–9 dotyczyły dochodów rolników prowadzących gospodarstwa i pozarolniczą działalność gospodarczą. We wszystkich przypadkach wystąpiła duża polaryzacja badanych w kwestii udzielanych odpowiedzi, rozumiana jako brak wyraźnej przewagi odpowiedzi „tak” lub „nie” odnośnie do poszczególnych determinant ich dochodów. Do najważniejszych czynników wpływających na udział dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej w całkowitych dochodach ankietowani zaliczyli wskaźnik przedsiębiorczości. Do czynników wpływających na sytuację dochodową w 2022 r. w stosunku do ostatniej dekady respondenci zaliczyli liczbę gospodarstw rolnych ogółem i gęstość zaludnienia. Wobec wpływów pozostałych czynników zdania były podzielone. Nieco inaczej było w przypadku oceny czynników wpływających na dochody z działalności pozarolniczej na tle innych grup zawodowych. W tej kwestii panowała względna zgodność, że na badane zjawisko wpływ miały: dochody własne gminy i udział dochodów własnych w dochodach ogółem oraz brak wpływu udziału trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych i względów ekonomicznych przy rozpoczynaniu działalności. Zdania badanych były również podzielone wobec wpływu wieku rolnika na analizowane zjawisko. Istnieje silne zróżnicowanie bodźców i antybodźców wpływających na dochody badanych rolników. Oznacza to, że ewentualne instrumenty kierowane w celu poprawy sytuacji dochodowej rolników prowadzących działalność gospodarczą muszą być wysoce zindywidualizowane. Zdaniem ankietowanych czynniki zamieszczone na wykresie 10 nie determinowały wsparcia przedsiębiorczości przez samorząd terytorialny.

Udział w kursach i szkoleniach z zakresu przedsiębiorczości według ankietowanych determinowany jest głównie przez sposób prowadzenia działalności, korzystanie z kredytów, liczbę pełnozatrudnionych na 100 ha UR oraz udział dotacji w strukturze wartości produkcji (wykr. 11). Aby rolnik (przedsiębiorca) wziął udział w kursie lub szkoleniu, przede wszystkim powinien odczuwać taką potrzebę i mieć świadomość konieczności systematycznego aktualizowania wiedzy. Na skłonność do kształcenia może zatem wpływać sposób prowadzenia działalności. Właściciele firm prowadzonych w sposób tradycyjny, w mało innowacyjnych branżach, nastawieni na egzystencję – nie na rozwój, prawdopodobnie w mniejszym stopniu dostrzegają potrzebę szkolenia. Korzystanie z kredytów to przeważnie domena firm nastawionych na rozwój, stąd możliwa korelacja ze świadomością konieczności poszerzania wiedzy przez ich właścicieli. Zatrudnianie pracowników i korzystanie z dotacji skłaniało być może przedsiębiorców do udziału w szkoleniach ukierunkowanych na szeroko rozumiane zarządzanie personelem i pozyskiwanie funduszy zewnętrznych.

Figure 10. Distribution of respondents' indications of factors determining support for entrepreneurship by local government (%)

Wykres 10. Rozkład wskazań respondentów odnośnie do czynników determinujących wsparcie przedsiębiorczości przez samorząd terytorialny (%)

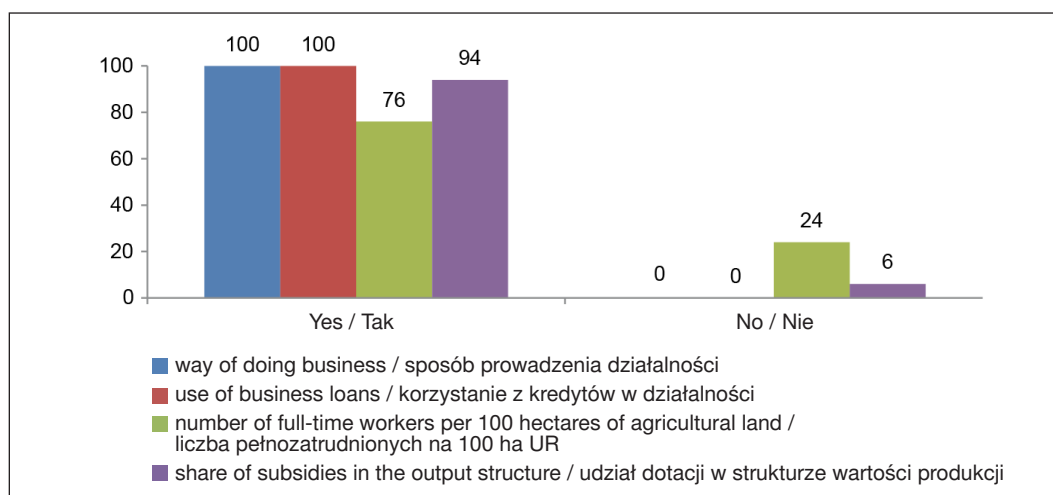


Source: calculations based on authors' own research.

Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

Figure 11. Distribution of respondents' indications of factors determining participation in entrepreneurship courses and training (%)

Wykres 11. Rozkład wskazań respondentów odnośnie do czynników determinujących udział w kursach i szkoleniach z zakresu przedsiębiorczości (%)



Source: calculations based on authors' own research.

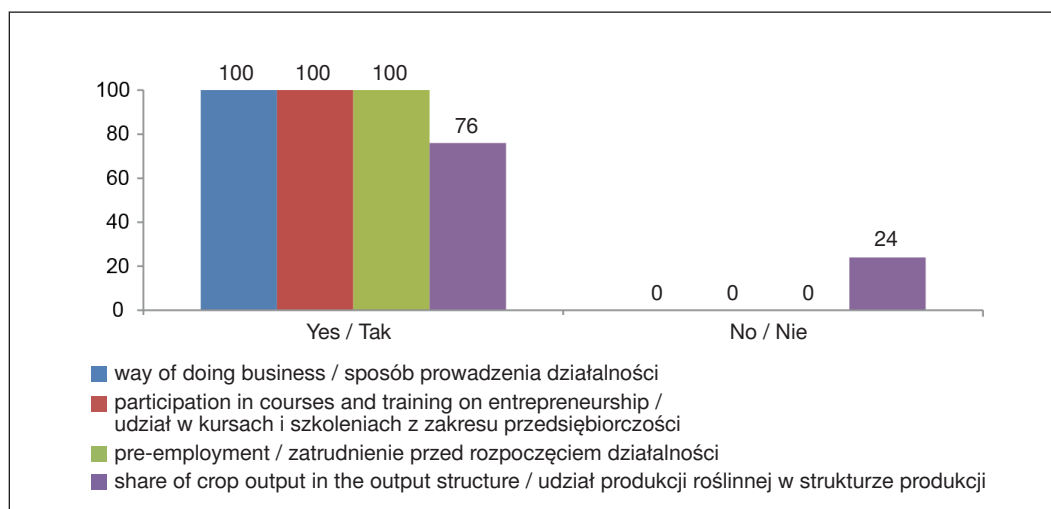
Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

Among the variables influencing the use of business loans, respondents included: the way of doing business, participation in entrepreneurship courses and training, employment before starting a business and the share of crop production in the output structure (Figure 12).

Do zmiennych wpływających na korzystanie z kredytów na prowadzenie działalności gospodarczej ankietowani zaliczyli: sposób prowadzenia działalności, udział w kursach i szkoleniach z zakresu przedsiębiorczości, zatrudnienie przed rozpoczęciem działalności oraz udział produkcji roślinnej w strukturze produkcji (wykr. 12).

Figure 12. Factors influencing the use of business loans (%)

Wykres 12. Czynniki wpływające na korzystanie z kredytów na prowadzenie działalności gospodarczej (%)



Source: calculations based on authors' own research.

Źródło: obliczenia na podstawie badań własnych.

Concerning the link between the way of doing business and participation in entrepreneurship courses and training with the propensity to use business loans, reference should be made to the regularities indicated in the description of the data in Figure 11. The experience of employment before starting a business (observation of the employer's mechanisms of operation) may be a factor in the propensity to use loans, and any savings accumulated during employment may constitute own contribution, which probably improves creditworthiness parameters. Regarding the influence of the share of crop production in the output structure on the use of credit, the direction of this influence in the opinion of the respondents is unknown, i.e., it is not known whether in their opinion a higher share of crop production is a stimulant or a destimulant for the use of loans for business. For example, if a farmer runs a farm with a dominant animal profile and a meat processing plant at the same time, it is likely that they will want to increase animal stocking density and expand the business (e.g., with the use of loan) in order to increase income. A similar situation may arise for a fruit grower who simultaneously runs a fruit processing plant. In this respect, each case needs to be considered individually.

The data in Figures 10–12 relate to the impact of external factors on the development of entrepreneurship. In contrast to the assessments of the income situation, in this case it should be pointed out that there was a high unanimity of respondents in giving their answers. As for the factors determining the support of entrepreneurship by the local government,

Jeśli chodzi o powiązanie sposobu prowadzenia działalności oraz udziału w kursach i szkoleniach z zakresu przedsiębiorczości ze skłonnością do korzystania z kredytów na prowadzenie działalności, należy odwołać się do prawidłowości wskazanych w opisie danych z wykresu 11. Doświadczenie płynące z zatrudnienia przed rozpoczęciem działalności (obserwacja mechanizmów działania pracodawcy) może być czynnikiem skłaniającym do korzystania z kredytów, a ewentualne oszczędności zgromadzone w trakcie zatrudnienia mogą stanowić wkład własny, co prawdopodobnie poprawia parametry zdolności kredytowej. Jeśli chodzi o wpływ udziału produkcji roślinnej w strukturze produkcji na korzystanie z kredytów, nieznanym jest kierunek tego wpływu w opinii ankietowanych, tzn. nie jest wiadomo, czy ich zdaniem większy udział produkcji roślinnej stanowi stymulantę czy destymulantę korzystania z kredytów na prowadzenie działalności gospodarczej. Przykładowo: jeśli rolnik prowadzi gospodarstwo o dominującym profilu zwierzęcym i jednocześnie zakład przetwórstwa mięsnego, to jest prawdopodobieństwo, że będzie chciał zwiększać obsadę zwierząt i rozbudowywać firmę (np. z wykorzystaniem kredytu) w celu zwiększenia dochodu. Podobna sytuacja może wystąpić u sadownika, który jednocześnie prowadzi zakład przetwórstwa owocowego. W tym zakresie każdy przypadek należy rozpatrywać indywidualnie.

Dane zawarte na wykresach 10–12 dotyczą wpływu czynników zewnętrznych na rozwój przedsiębiorczości. W przeciwieństwie do ocen sytuacji dochodowej w tym przypadku należy wskazać na dużą jednorodność ankietowanych w udzielaniu

it was considered that the total area of agricultural land, the number of full-time workers per 100 hectares of agricultural land, the share of fodder crops in the crop structure, the total agricultural output, and the total production costs did not have a significant impact in this respect. There was also a consensus among the respondents regarding the impact of the mode of operation, the use of loans, the number of full-time workers per 100 hectares of agricultural area, and the share of subsidies in the output structure on participation in entrepreneurship courses and training. The survey also revealed a consensus among respondents regarding the influence on the use of loans, which respondents mainly included: the way of doing business, participation in entrepreneurship courses and training, employment before starting the business, and the share of crop production in the output structure. The high unanimity of the respondents on the issue of support by external factors makes it possible to conclude that possible support programs do not need to be individualized as is the case with income-influencing measures.

Summary and Conclusions

Farmers' entrepreneurship results from the historical, economic and personal characteristics of individuals. The assumptions of the idea of multi-sectoral rural development and programs promoting the development of entrepreneurship in rural areas, combined with favorable legislation (e.g., social security), should in theory lead to a systematic increase in the number of businesses in rural areas. In reality, the development of entrepreneurship is influenced by many factors, which include not only the individual characteristics of the farmer, the area (surface) of the farm, the output structure, but also economic, agrarian, environmental, and legal conditions, but also the agricultural policy of the state and municipal government (Bajgier-Kowalska et al., 2016).

The analysis of factors influencing farmers' entrepreneurship in Siedlce County has not yet been the subject of scientific inquiry. A similar study comparing the entrepreneurship rate in municipalities of Siedlce County was conducted by Kałuża (2011). She concluded that the development of non-agricultural forms of economic activity in rural areas will be slow, as certain conditions should be met and factors such as human entrepreneurship, capital, demand, promotion, comprehensive infrastructure, a good level of education, and the ability to plan strategically should work simultaneously. In her opinion, this is difficult to fulfil at the same time and therefore

odpowiedzi. Jeśli chodzi o czynniki determinujące wsparcie przedsiębiorczości przez samorząd terytorialny, uznano, że powierzchnia użytków rolnych razem, liczba pełnozatrudnionych na 100 ha UR, udział roślin pastewnych w strukturze zasiewów, wartość produkcji rolniczej razem i koszty produkcji razem nie miały znaczącego wpływu w tym zakresie. Wśród ankietowanych panowała także zgodność odnośnie do wpływu sposobu prowadzenia działalności, korzystania z kredytów, liczby pełnozatrudnionych na 100 ha UR i udziału dotacji w strukturze wartości produkcji na udział w kursach i szkoleniach z zakresu przedsiębiorczości. W badaniu ujawniła się także zgodność ankietowanych odnośnie do wpływu na korzystanie z kredytów, do których ankietowani zaliczyli głównie: sposób prowadzenia działalności, udział w kursach i szkoleniach z zakresu przedsiębiorczości, zatrudnienie przed rozpoczęciem działalności i udział produkcji roślinnej w strukturze produkcji. Duża jednorodność badanych w kwestii wsparcia przez czynniki zewnętrzne pozwala na stwierdzenie, że ewentualne programy pomocowe nie muszą być zindywidualizowane, jak ma to miejsce w przypadku działań wpływających na dochody.

Podsumowanie i wnioski

Przedsiębiorczość rolników wynika z historycznych, ekonomicznych i cech osobowościowych poszczególnych jednostek. Założenia idei wielosektorowego rozwoju obszarów wiejskich oraz programy promujące rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w połączeniu ze sprzyjającym ustawodawstwem (np. ubezpieczenia społeczne), powinny w teorii prowadzić do systematycznego wzrostu liczby firm na obszarach wiejskich. W rzeczywistości na rozwój przedsiębiorczości ma wpływ wiele czynników, do których zaliczyć można m.in. nie tylko indywidualne cechy rolnika, powierzchnię (obszar) gospodarstwa, strukturę produkcji, ale również warunki ekonomiczne, rolno-środowiskowe, przyrodnicze i prawne, ale także politykę rolną państwa i samorządu gminnego (Bajgier-Kowalska i in., 2016).

Analiza czynników wpływających na przedsiębiorczość rolników w powiecie siedleckim nie była dotychczas przedmiotem dociekań naukowych. Podobne badania polegające na porównaniu wskaźnika przedsiębiorczości w gminach powiatu siedleckiego przeprowadziła Kałuża (2011). Stwierdziła, że rozwój pozarolniczych form działalności gospodarczej na wsi będzie przebiegał powoli, ponieważ powinny zostać spełnione określone warunki i zadziałać jednocześnie czynniki takie, jak przedsiębiorczość, kapitał, popyt, promocja, kompleksowa infrastruktura, dobry poziom wykształcenia, umiejętność

the real opportunities for multifunctional development are limited, thus in many rural municipalities development will take place through small steps and the opportunity for rural development will be local initiatives. Research in this area has not been repeated in the last decade.

On a broader scale, similar results to those presented in this study were obtained by Szewczyk et al. (2020). The correlation analysis conducted in their study showed a positive relationship between entrepreneurial intensity and population density. The development of entrepreneurship is also related to the availability of loans, local government support, and the availability of training, which, according to the entrepreneurs interviewed, influences the development of entrepreneurship.

Encouraging entrepreneurship at the municipal level depends on the municipal offices that manage local development. This is because the aim of local governments is to promote entrepreneurship, provide information on support and the scope of training to people planning to start a business. According to the majority of respondents, both the assessment of participation in entrepreneurship courses and training, as well as the assessment of the level of entrepreneurship support by local authorities over ten years has not changed, and more than 20% of respondents felt that the situation has deteriorated. A similar opinion was expressed by more than 50% of the interviewed entrepreneurs from the municipality of Brańsk, who claimed that the activity of the local government aimed at entrepreneurs is insufficient (Żero, 2019).

The results of the research and analysis carried out led to the conclusion that, as there were changes in farmers' entrepreneurship in Siedlce County in 2022 in relation to 2012, it is worth repeating the study to establish possible trends in this respect. The list of explanatory variables for farmers' entrepreneurship should also be systematically monitored, as it may be subject to adjustments due to legal, socio-economic, or geopolitical changes. This conclusion is supported by the assumptions of the Austrian school, which emphasizes the role of uncertainty in economic phenomena and points to the presence of permanent distortions that make it difficult to maintain equilibrium over the long term. Its founders also point to the difficulties of modelling economic processes based on mathematical methods. Indeed, perfect information about economic processes, which is an assumption of many economic theories, is unattainable in practice (Huerta de Soto, 2010; Janik, 2014).

strategicznego planowania. Jej zdaniem jest to trudne do jednoczesnego spełnienia i dlatego realne szanse wielofunkcyjnego rozwoju są ograniczone więc w wielu gminach wiejskich, rozwój będzie się odbywał za pomocą „małych kroków”, a szansą dla rozwoju obszarów wiejskich będą lokalne inicjatywy. W ostatnim dziesięcioleciu badania w tym zakresie nie były powtarzane.

W szerszej skali podobne wyniki do uzyskanych przez autorów niniejszego opracowania otrzymali Szewczyk i in. (2020). Przeprowadzona w ich badaniach analiza korelacji wykazała istnienie dodatniej zależności pomiędzy natężeniem przedsiębiorczości a gęstością zaludnienia. Rozwój przedsiębiorczości związany jest również z dostępnością do kredytów, wsparcia samorządu lokalnego oraz dostępności do szkoleń, co zdaniem ankietowanych przedsiębiorców wpływa na rozwój przedsiębiorczości.

Pobudzanie przedsiębiorczości na poziomie gminnym zależy od urzędów gmin, które zarządzają rozwojem lokalnym. Celem samorządów jest bowiem promowanie przedsiębiorczości, udzielanie informacji osobom planującym rozpoczęcie działalności gospodarczej na temat wsparcia czy zakresu szkoleń. Według większości ankietowanych zarówno ocena udziału w kursach i szkoleniach z zakresu przedsiębiorczości, jak i ocena poziomu wsparcia przedsiębiorczości przez samorządy lokalne na przestrzeni dziesięciu lat nie zmieniła się, a ponad 20% respondentów uznała, że sytuacja ta uległa pogorszeniu. Podobną opinię wyraziło ponad 50% ankietowanych przedsiębiorców z gminy Brańsk, którzy twierdzili, że działalność samorządu skierowana do przedsiębiorców jest niewystarczająca (Żero, 2019).

Wyniki przeprowadzonych badań i analiz doprowadziły do wniosku, że skoro w kwestii przedsiębiorczości rolników z powiatu siedleckiego zaszły zmiany w 2022 r. względem 2012 r. warto powtarzać badanie, aby ustalić ewentualne trendy w tym zakresie. Należy również systematycznie monitorować listę zmiennych objaśniających przedsiębiorczość rolników, bowiem z uwagi na zmiany prawne, społeczno-gospodarcze czy geopolityczne może ona podlegać korektom. Wniosek ten jest podparty założeniami „szkoły austriackiej”, która podkreśla rolę niepewności w zjawiskach gospodarczych i wskazuje na obecność stałych zakłóceń, które utrudniają zachowanie równowagi w dłuższym okresie. Jej twórcy wskazują również na trudności związane z modelowaniem procesów gospodarczych, opartym na metodach matematycznych. Doskonała informacja o procesach gospodarczych, będąca założeniem wielu teorii ekonomicznych, w praktyce jest bowiem nieosiągalna (Huerta de Soto, 2010; Janik, 2014).

The following conclusions can be drawn from the analyses and research carried out:

1. The entrepreneurship rate in the municipalities of Siedlce County was shaped by the number of national economic entities. The entrepreneurship rate increased with the increase in the total number of business entities.
2. The development of entrepreneurship in both 2012 and 2022 in Siedlce County was shaped by the share of annual own income per capita and by the share of agricultural tax in municipalities' own income.
3. In 2022, compared to 2012, the entrepreneurship rate was also shaped by the total number of farms per 1,000 inhabitants, the share of farms with an area of up to 5 hectares, the unemployment rate, and the share of working age population in total population, and population density.

Na podstawie przeprowadzonych analiz i badań można wysnuć następujące wnioski:

1. Wskaźnik przedsiębiorczości w gminach powiatu siedleckiego kształtowany był przez liczbę podmiotów gospodarki narodowej. Wskaźnik przedsiębiorczości wzrastał wraz ze wzrostem liczby podmiotów gospodarczych ogółem.
2. Rozwój przedsiębiorczości zarówno w 2012 r., jak i w 2022 r. w powiecie siedleckim kształtowany był przez udział rocznych dochodów własnych na mieszkańca oraz przez udział podatku rolnego w dochodach własnych gmin.
3. W 2022 r. w porównaniu z 2012 r. wskaźnik przedsiębiorczości kształtowany był również przez liczbę gospodarstw rolnych ogółem na 1000 mieszkańców, udział gospodarstw rolnych o powierzchni do 5 hektarów, stopę bezrobocia oraz udział ludności w wieku produkcyjnym do ludności ogółem oraz gęstość zaludnienia.

References / Bibliografia

- Adamowicz, M., & Zwolińska-Ligaj, M. (2009). Koncepcja wielofunkcyjności jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich / The Concept of Multifunctionality as an Element of Sustainable. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie: Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 2(51), 11–38. https://sj.wne.sggw.pl/article-PEFIM_2009_n51_s11/
- Augustyńczyk, J. (2020). Przedsiębiorczość w wybranych teoriach ekonomicznych / Entrepreneurship in Selected Economic Theories. In: E. Gruszewska (Ed.), *Współczesne problemy ekonomiczne w badaniach młodych naukowców. T. 4. Teoria i praktyka* (pp. 18–27). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. <https://doi.org/10.15290/wpewbmn4.2020.02>
- Babbie, E. (2004). *Podstawy badań społecznych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bajgier-Kowalska, M., Tracz, M., & Uliszak, R. (2016). Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich na przykładzie gospodarstw agroturystycznych województwa małopolskiego / Conditions for Development of Entrepreneurship in Rural Areas on the Example of Agritourism Farms in the Małopolska Voivodeship. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 12, 256–273. <https://p-e.up.krakow.pl/article/view/3157/2782>
- Bański, J. (2015). Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na wsi – wybrane zagadnienia. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 102(1), 59–69. https://sj.wne.sggw.pl/article-RNR_2015_n1_s59/
- Bieluk, J. (2015). Działalność rolnicza w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej. In: A. Piszcz, M. Olszak & M. Etel (Eds.), *Państwo, gospodarka, prawo. Księga dedykowana Profesorowi Cezaremu Kosikowskiemu z okazji jubileuszu pracy naukowej na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku* (pp. 207–217). Temida 2. <http://hdl.handle.net/11320/13341>
- Błażejowska, M., Brodzińska, K., Parlińska, M., & Stolarska, A. (2022). *Działania przedsiębiorcze na obszarach wiejskich Mazowsza*. Wydawnictwo SGGW. https://www.ieif.sggw.pl/wp-content/uploads/2022/12/Dzia%C5%82ania-przedsi%C4%99biorcze_StolarskaA-2022.pdf
- Dobaczewska, A. (2022). Efektywność pomocy publicznej dla przedsiębiorców w okresie i po pandemii COVID-19. *Studia Prawnoustrojowe*, 57, 157–172. <https://doi.org/10.31648/sp.7987>
- Dudek, M. (2011). Przedsiębiorczość w agrobiznesie – perspektywa strukturalna. *Więś i Rolnictwo*, 2(151), 99–117. <https://doi.org/10.53098/wir.2011.2.151/06>
- Główny Urząd Statystyczny (GUS). (n.d.). Bank danych lokalnych. <https://bdl.stat.gov.pl/>
- Hajduga, E. (2018). Motywy podejmowania przez rolników pozarolniczej działalności gospodarczej / Motives for Undertaking Non-Agricultural Business Activity by Farmers. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 533, 91–99. https://dbc.wroc.pl/Content/60730/Hajduga_Motywy_Podejmowania_Przez_Rolnikow_Pozarolniczej_Dzialalnosci_2018.pdf
- Huerta de Soto, J. (2010). *Szkoła austriacka*. Fijorr Publishing.
- Janik, M. (2014). Austriacka szkoła ekonomii i jej przedstawiciele. *Roczniki Ekonomii i Zarządzania*, 6(2), 43–75. https://www.kul.pl/files/433/roczniki_2015_nr_2/03-Janik_Corr.pdf
- Kacprzak, T., & Rymuza K. (2022a). Sytuacja kredytobiorców w Polsce w czasie pandemii COVID-19. In: P. Pomajda, & J. Kozłowska (Eds.), *Pandemia COVID-19 – wymiar społeczny i medyczny* (pp 147–177). Wydawnictwo Naukowe TYGIEL. <https://bc.wydawnictwo-tygiel.pl/publikacja/C11AB957-7E97-AE0A-9A9E-16C9388DEC89>
- Kacprzak, T., & Rymuza, K. (2022b). Świadomość ekonomiczna mieszkańców powiatu siedleckiego w warunkach pandemii COVID-19. In: A. Antas-Jaszczuk, & A. Roguska (Eds.), *Współcześnie o konsumpcjonizmie. Dylematy i paradoksy* (pp 98–127). Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. <https://bc.wydawnictwo-tygiel.pl/publikacja/C3BF58AF-ED5A-DA53-8A34-AA25FDA9CF10>
- Kałuża, H. (2011). Zróżnicowanie wskaźnika przedsiębiorczości w gminach powiatu siedleckiego. In: B. Filipiak (Ed.), *Finanse publiczne i rozwój przedsiębiorczości w regionach* (pp. 111–119). *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, 38. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu. <https://journals.wsb.poznan.pl/index.php/znewsb/issue/view/140/100>
- Kłodziński, M. (2021). Wielofunkcyjny rozwój ponadczasową strategią dla obszarów wiejskich w Polsce. *Studia Śląskie*, 88–89, 185–203. <https://studia-slaskie.instytutslaski.pl/tom/studia-slaskie-tom-88-89/>
- Kozera, M. (2011). Społeczny aspekt przedsiębiorczości rolników Social Aspect of Farmers Entrepreneurship. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 13(2), 232–235. <https://rnseria.com/article/131209/pl>
- Machałek, N. (2018). *Zakładanie i prowadzenie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich*. Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Olsztynie. <https://wmodr.pl/files/liyyYoVeleMmk-SlkgGA9gXrUYbRzgcZRzjs3wNo.pdf>
- Mglej, D. (2023, March 10). *Przedsiębiorczość w Polsce. Badanie inFakt Indeks 2022*. inFakt. <https://www.infakt.pl/blog/przedsiębiorczosc-w-polsce-badanie-infakt-indeks-2022/>

- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. (n.d.). *Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej*. <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/premie-na-rozpozecie-dzialalnosci-pozarolniczej>
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. (2015). *Przedsiębiorczość na wsi – współczesne wyzwania i koncepcja rozwoju. Publikacja pokonferencyjna* (J. Bański, P. Chmieliński, K. Czapiewski, M. Mazur, M. Szymańska, & J. Wilkin). Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA). <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/przedsiębiorczosc-na-wsi>
- Polska w liczbach.pl. (n.d.). *Powiat siedlecki w liczbach*. https://www.polskawliczbach.pl/powiat_siedlecki
- Przygodzka, R. (2012). Polskie rolnictwo wczoraj i dziś. In: R. Dziemianowicz, A. Kargol-Wasiluk, J. Wilkin, & M. Zalesko (Eds.), *Między ekonomią a historią. Studia ofiarowane Profesorowi Czesławowi Noniewiczowi z okazji jubileuszu 75. urodzin* (pp. 270–279). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/13071/1/R_Przygodzka_Polskie_rolnictwo_wczoraj_i_dzis.pdf
- Raczyk, A. (2009). Metody badania przedsiębiorczości oparte na rejestrze podmiotów gospodarki narodowej. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 5, 133–146. <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-a493b390-005e-4abd-bb9d-b9dbec3ef564>
- Rak, A.M., & Multan, E. (2015). Przedsiębiorczość rolników indywidualnych w Polsce – stan i kierunki rozwoju / Entrepreneurship of Farmers in Poland – The Current Situation and Development Trends. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach: Administracja i Zarządzanie*, 34, 175–183. <https://bazawiedzy.uph.edu.pl/info/article/UPHd4bac2e07271459198fa23f89cfa6f54/>
- Roszkowska-Mądra, B. (2008). Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich – kierunki i możliwości. In: G. Michalczyk, I. Przychocka, & J. Sikorski (Eds.), *Czynniki wspierające rozwój MSP w Polsce* (pp. 252–258). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/12892/1/B_Roszkowska_Madra_Rozwoj_przedsiębiorczosci.pdf
- Roszkowska-Mądra, B. (2009). Koncepcje rozwoju europejskiego rolnictwa i obszarów wiejskich. *Gospodarka Narodowa*, 10, 83–102. <https://gnpje.sgh.waw.pl/pdf-101247-32771?filename=Koncepcje%20rozwoju.pdf>
- Schumpeter, J. (1960). *Teoria rozwoju gospodarczego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Semczuk, M., Uliszak, R., & Wiedermann, K. (2013). Uwarunkowania rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej obszarów wiejskich województwa małopolskiego. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 23, 43–56. <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-afb8e683-7c94-4efd-8e88-f5717a166639>
- Sobczyk, T. (n.d.). *Szukajmy szans dla swego gospodarstwa*. Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Mini-kowie, Oddział w Przysieku. <https://www.kpodr.pl/przedsiębiorczosc/szukajmy-szans-dla-swego-gospodarstwa/>
- Stabryła-Chudzio, K. (2014). Modernizacja gospodarstw rolnych w Polsce w kontekście wykorzystania środków z budżetu Unii Europejskiej. *Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy*, 7, 250–265. <https://bibliotekanauki.pl/articles/973827.pdf>
- Szewczyk, J., Jaworska, M., Kosno, Ł., & Wojewodziec, T. (2020). Czynniki lokalne różnicujące natężenie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy / Social Inequalities and Economic Growth*, 64(4), 265–277. <https://doi.org/10.15584/nsawg.2020.4.18>
- Ślusarz, G. (2005). Studium społeczno-ekonomicznych uwarunkowań rozwoju obszarów wiejskich w świetle zagrożenia marginalizacją na przykładzie województwa podkarpackiego. *Prace Naukowe Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Monografie i Opracowania*, 1(379).
- Średzińska, J. (2017). Czynniki kształtujące dochody gospodarstw rolnych Unii Europejskiej według klas wielkości ekonomicznej / Factors Determining Income of Farms in the European Union According to Economic Size Classes. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu / Research Papers of Wrocław University of Economics*, 477, 305–314. <https://doi.org/10.15611/pn.2017.477.28>
- Trajer, M., & Trajer, M.A. (2015). Grupy producentów rolnych jako forma przedsiębiorczości zespołowej rolników. *Turystyka i Rozwój Regionalny / Journal of Tourism and Regional Development*, 4, 129–143. https://sj.wne.sggw.pl/pdf/TIRR_2015_n4_s129.pdf
- Urbanik, A. (2008). *Tereny popegeerowskie – uwarunkowania, wyzwania, możliwości rozwoju*. Biuletyn Bezrobocie.org.pl, 13. https://rynekpracy.org/wp-content/uploads/biuletyny_fise/081117_biuletyn_fise_nr_13_pgry.pdf
- Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. 1991 nr 7 poz. 24). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910070024>
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. 2018 poz. 646). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000646>
- Wydawnictwo Naukowe PWN. (n.d.). Przedsiębiorczość. In: *Internetowa encyklopedia PWN*. Retrieved June 12, 2023, from <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przedsiębiorczosc:3963281.html>

- Zajac, J. (2008). Zmiany w podejmowaniu pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne w wybranych gminach wiejskich województwa mazowieckiego w latach 1996–2007. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego: Ekonomiczne Problemy Usług*, 21, 117–123.
- Żero, S. (2019). Wpływ instytucji lokalnych na kształtowanie się przedsiębiorczości / The Influence of Local Institutions on the Development of Entrepreneurial Attitudes. In: E. Gruszewska & M. Roszkowska (Eds.), *Współczesne problemy ekonomiczne w badaniach młodych naukowców. T. 3: Analizy makro- i mezoekonomiczne* (pp. 118–133). Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Białymstoku. <https://doi.org/10.15290/wpewbmn3.2019.09>

Submission date / Data nadesłania: 2.10.2023.

Final revision date / Data ostatniej recenzji: 24.11.2023.

Acceptance date / Data akceptacji: 22.03.2024.

© 2024 Rymuza, K., Bombik, A., & Kacprzak, T. This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)



Autorskie prawa osobiste: Rymuza, K., Bombik, A. i Kacprzak, T. (2024). Niniejszy artykuł został opublikowany w otwartym dostępie na licencji Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

